

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 340:614 (575.3)

ТКБ: 67.6:5 (2тоҷик)

С – 33

САФАРЗОДА НЕКРҶЗ ФАЙЗӢ

**ҲУҚУҚ БА САЛОМАТӢ:
МАСЪАЛАҶОИ НАЗАРӢ ВА АМАЛӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария
ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва
давлат (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)**

Душанбе – 2022

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Раҳмон Дилшод Сафарбек** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, декани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Бобочонзода Исрофил Ҳусейн** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири шӯъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муносири Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Хайруллоев Фаррух Сайфуллоевич – номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи фанҳои давлатӣ-ҳуқуқии факултети №2 Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

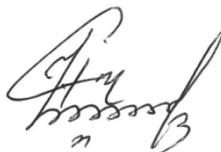
Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия «21» июни соли 2022 соати 10⁰⁰ дар чаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-018 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯч. Бунӣ Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни рисола дар сомонаи www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) метавон шинос шуд.

Автореферат « _____ » соли 2022 тавзеъ шуд.

Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Назаров А.К.

Муқаддима

Мубрамни мавзуи таҳқиқот. «Миллати солим, – қайд менамояд Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, – таҳкурсии ҷомеаи солим мебошад»¹. Воқеан, саломатии инсон ганҷи бебаҳо ва бузургтарин неъмат маҳсуб меёбад, ки барои амалӣ намудани ҳадафҳои бунёди хизмат менамояд ва бидуни мавҷудияти он имконияти шоиста зиндагӣ намудан ғайриимкон аст. Пойдевори асосии ҷомеаи инсонӣ низ аз сатҳи саломатии аҳоли вобаста буда, дар маҷмӯъ таъмин намудани он ба нигоҳдории амнияти давлатӣ ва байналмилалӣ мусоидат менамояд. Вале, барои дар сатҳи зарурӣ таъмин намудани саломатии аҳоли кафолат додани асосҳои ҳуқуқии ҳифзи саломатӣ ва роҳҳои амалисозии он аҳаммияти бештар дорад. Аз ин ҷост, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ дар қарни гузашта ва марҳилаи кунунӣ ба масъалаи ҳифзи саломатии аҳоли аҳаммияти махсус зоҳир намуда, ҳуқуқ ба саломатиро ба ҳама, новобаста аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, вазъи иҷтимоӣ ва ғ. кафолат додааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз касби Истиқлоли давлатӣ роҳи эъмори давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонро пеш гирифта, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрвандро арзиши олии эътироф намуд, ки ҳуқуқ ба саломатӣ ҷузъи таркибии онро ташкил медиҳад. Бо мақсади ба танзим даровардани муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи тандурустӣ, татбиқи ҳуқуқҳои конститусионии шахрвандон ва ҳифзи саломатии аҳоли дар кишвар санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёд қабул гардиданд, ки аз нигоҳи назарӣ ва амалӣ баррасӣ намудани онҳо аҳаммияти бештарро пайдо намудааст.

Пажӯҳиш намудани ташаккули ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, аз ҷумла ҳуқуқ ба саломатӣ дар марҳилаҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик имконият фароҳам меорад то ҷанбаҳои алоҳида ва норавшани низоми ҳуқуқии миллӣ дар масири таърих ошкор гардида, таҷрибаи мусбати он дар сатҳи қонунгузорӣ ва амалияи замони муосир мавриди истифода қарор дода шавад. Зеро, дар раванди ҷаҳонишавӣ халқу миллатҳои алоҳида талош намуда истодаанд, ки таърих, фарҳанг ва дастовардҳои миллии худро барои ҷаҳониён муаррифӣ карда, баъзан анъанаву унсурҳои хоси худро ба сари дигарон бор намоянд, ки чунин амал барои давлатҳои нисбатан хурд ва дар ҳоли тараққиёт қарордошта, ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад таъсири манфии худро гузорад.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22-юми декабри соли 2016. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/13739> (санаи мурочият: 25.01.2021).

Дар илми ҳуқуқшиносӣ, қонунгузории миллӣ ва санадҳои байналмилалӣ мафҳумҳои гуногун, ибора, истилоҳ ва тарзҳои мухталифи тафсири ҳуқуқ ба саломатӣ, ба мисли «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ», «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ», «ҳуқуқ ба саломатӣ», «ҳуқуқ ба тандурустӣ», «ҳуқуқ ба ёрии тиббӣ», «саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ», «нигоҳубини тиббӣ» ҷой доранд, ки метавонанд боиси ба вучуд омадани гуногунандешии ҳуқуқӣ ва духӯрагии маънидоднамоии он дар низоми қонунгузорӣ гарданд. Аз ин рӯ, зарурат пеш омадааст, ки истилоҳ ва мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ матраҳ гардида, унсурҳои таркибии онҳо муайян карда шаванд.

Бояд тазаққур дод, ки ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар ҳамбастагӣ фаъолият намуда, низоми ҳуқуқи инсонро ба вучуд меоранд. Дар сурати амалӣ нагардидан ва ё таъсири манфӣ ба як ҳуқуқ, ҳатман ҳуқуқи дигар мазмун ва моҳияти худро дигаргун менамояд. Махсусан, дар раванди ҷаҳонишавӣ муносибатҳои нав рӯйи қор омада, тақозо менамоянд, то аз нигоҳи ҳуқуқӣ мавриди танзим қарор гиранд. Дар ин росто, ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳуқуқу озодии инсонро аз будаи зиёд маънидод намуда, муносибатҳои аз доираи ахлоқ ва фарҳанги инсонӣ бегонаро ҳамчун ҳуқуқи инсон баҳогузори карда, ба онҳо тобиши ҳуқуқӣ медиҳанд. Чунин амал, агар аз як тараф ба манфиатҳои миллӣ таҳдид эҷод кунад, аз ҷониби дигар сатҳу сифати амалисозии ҳуқуқи инсонро коста намуда, ҳатто боиси бетатбиқ мондани меъёрҳои қонунгузорӣ дар самти ҳуқуқи инсон мегарданд, ки дар ин росто ҳуқуқ ба саломатӣ истисно нест. Аз ин рӯ, зарурат ба миён омадааст, то нақш ва мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд муайян карда шавад.

Дар замони муосир ҳаёт ва саломатии инсонро як зумра омилҳо таҳдид намуда истодаанд, ки ба онҳо метавон ифлос гардидани ҳаво, норасоии оби тозаи ошомиданӣ, тағйирёбии иқлим, зиёд гардидани бемориҳои сироятӣ ва ғайрисироятӣ, афзоиш ёфтани гирифтورشавии аҳоли ба беморӣ зуқом, дар шароити ғайриқобили қабул зиндагӣ намудани аҳоли, истеҳсол намудани маводи зиддибактериявӣ, ки дар баробари табобат, ҳамзамон сабаби асосии дигаргунгардии мафкуравӣ ва ҳолати руҳии инсонҳо мегарданд, ба вучуд омадани вирусҳои хатарнок, сатҳи пасти маблағгузорӣ ба соҳаи тандурустӣ, сари вақт нарасонидани ёрии тиббӣ ва ғ.-ро дохил намуд. Аз нигоҳи илмӣ баррасӣ кардан ва пешниҳод намудани роҳҳои ҳалли онҳо ҷиҳати нигоҳ доштани саломатии аҳоли, таъмин намудани ҳуқуқ ба саломатӣ ва таҳдид кардани қонунгузории соҳа метавонад таъсири амиқ гузорад.

Дар интиҳои соли 2019 ҷомеаи ҷаҳониро саросарвабо (пандемия)-и хорзаҳр (коронавирус) фаро гирифт, ки бар асари он миллионҳо нафар ҷони худро аз даст доданд* ва навъҳои алоҳидаи он, ба мисли «делта» ва «омикрон» дар ҳоли афзоиш қарор дошта, аз ҷомеаи ҷаҳонӣ муборизаи дастаҷамъонаро тақозо менамоянд. Яъне, бемории мазкур таваҷҷуҳи инсониятро ба ҳифзи саломатӣ бештар карда, бори дигар мубрам будани ҳуқуқ ба саломатиро исбот намуд, ки бидуни ҳуқуқи ишорашуда амалӣ намудани ҳуқуқҳои дигари инсон ғайриимкон мегарданд.

Гуфтаҳои ҷавуззикр мубрамияти таҳқиқоти назарӣ ва амалии ҳуқуқ ба саломатиро нишон медиҳанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Доираи масъалаҳое, ки ҳангоми таҳқиқоти илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ниҳоят васеъ буда, паҳлуҳои мухталифи он аз ҷониби олимони ватанӣ ва хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, дар ин самт назару андешаҳои худро иброз намудаанд. Аммо, бояд хотиррасон намуд, ки то ҳол дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ таҳқиқоти алоҳидаи назарӣ ва амалӣ дар самти ҳифзи саломатии аҳоли анҷом дода нашудааст.

Як зумра аз олимони ватанӣ масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи инсонро мавриди омӯзиш қарор додаанд, ки муаллиф дар раванди оморасозии рисолаи илмӣ аз таълифоти онҳо истифода намудааст. Ба онҳо У.А. Азиззода¹, З. Ализода², А.М. Диноршоҳ³, А.И. Имомов⁴, Ш.Ф. Искандаров⁵,

«*» Аз рӯи маълумотҳои пешниҳоднамудаи Созмони Умумиҷаҳонӣ Тандурустӣ то санаи 22-юми январи соли 2022 ба вируси ишорашуда зиёда аз 346 млн. нафар мубтало гардида, аз ин шумора зиёда аз 5,5 млн. нафар фавтидаанд. Ниг.: [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/> (санаи мурочиат: 22.01.2022).

¹ Ниг.: Азизов У.А. Защита жизни, здоровья, чести и достоинства человека в правовой системе зороастризма // Государствоведение и права человека (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ). – Душанбе, 2016. – №3 (03). – С. 50-57.

² Ниг.: Ализода З. Защита прав и свобод человека посредством органа Уполномоченного по правам человека // Развитие судебного права, уголовного права и правоохранительной деятельности в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2015. – С. 22-30.

³ Ниг.: Диноршоев А.М. Механизмы защиты прав человека в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2014. – 150 с.; Диноршоев А.М., Сафаров Д.С. Ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2010. – 320 с.

⁴ Ниг.: Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо. – Душанбе: Офсет Империя, 2017. – 760 с.

⁵ Ниг.: Искандаров Ш.Ф. Становление и развитие специализированных государственных правозащитных институтов по правам человека в Таджикистане: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 190 с.

И.Қ. Миралиев¹, Э.С. Насриддинзода², Д.С. Раҳмон³, И.И. Саидзода⁴, Б.А. Сафарзода⁵, Ҷ. Саъдизода⁶, А.Ф. Холиқзода⁷, Ш.М. Ҳамдамова⁸, Р.Ш. Ша-рофзода⁹, Д.Х. Элназаров¹⁰ ва дигаронро дохил намудан мумкин аст.

¹ Ниг.: Миралиев И.К. Правовое государство и права человека: монография. – Душанбе, 2015. – 258 с.

² Ниг.: Насриддинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 316 с.; Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Ме-хрона-2017, 2019. – 204 с.

³ Ниг.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятҳои тафовутҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис. ... доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2019. – 479 с.; Раҳмон Д.С. Права человека в условиях глобализации: теоретические и методологические проблемы. – Душанбе, 2019. – 376 с.

⁴ Ниг.: Саидов И.И. Развитие личных и политических прав человека в Таджикистане: историко-правовой и общетеоретический анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 209 с.

⁵ Ниг.: Сафаров Б.А. Ҳуқуқи байналмилалӣ ҳуқуқи инсон ва аҳамияти омӯзиши он дар замони муосир // Поси ҳуқуқи инсон чун дастоварди умумибашарӣ: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба муносибати 65-умин солгарди қабули Эълומияи умумии ҳуқуқи башар / зери таҳрири н.и.х. Сафаров Б.А. – Душанбе, 2014. – С. 8-15.

⁶ Ниг.: Саъдизода Ҷ. Ташаккулҳои фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2017. – 241 с.; Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права: материалы Межуниверситетской научно-практической конференции 24-25 марта 2014 года / под общ. ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва-Душанбе, 2014. – С. 264-272.

⁷ Ниг.: Холиқов А.Ф. Андешаи давлати миллӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 685 с.; Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқии тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / муҳаррири масъул ва мурағиб А. Холиқзода. Китоби I: Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авастро; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 488 с.

⁸ Ниг.: Ҳамдамова Ш.М. Понятие и место Уполномоченного по правам человека в системе органов государственной власти Республики Таджикистан // Актуальные проблемы права на современном этапе: взгляд молодёжи: материалы Второй Международной научной студенческой конференции (Душанбе, 24 апреля 2015 г.) – Душанбе: РТСУ, 2015. – С. 273-277.

⁹ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Права человека в контексте основных тенденций их доктринального, идеологического и практического понимания и воплощения // Государствоведение и права человека. – 2016. – № 3 (03). – С. 22-29.

¹⁰ Ниг.: Эльназаров Д.Х. Конституционно-правовое регулирование защиты прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан: вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2019. – 364 с.

Гурӯҳе аз олимони ватанӣ масъалаҳои гуногуни ҳуқуқ ба саломати ро дар доираи илмҳои ҳуқуқшиносӣ ва таърих мавриди омӯзиш қарор додаанд, ки ба онҳо метавон И.Х. Бобочонзода¹, Ҷ.Б. Бобочонов², А.Р. Нуриён³, Ш.Л. Халиков⁴ ва Н.А. Шукурова⁵-ро дохил намуд.

Маврид ба тазаккур аст, ки зумрае аз олимони хориҷӣ оид ба ҷанбаҳои гуногуни ҳуқуқ ба саломатӣ таҳқиқотҳои илмӣ диссертатсионӣ анҷом додаанд, ки ҳангоми баррасии мавзӯи рисолаи илмӣ унвонҷӯ аз онҳо баҳравар гардидааст. Аз ҷумла, Е.В. Воронцова⁶, С.А. Дюжиков⁷, Н.А. Каменская⁸, Т.Ш. Капанадзе⁹, И.А. Колотсей¹⁰, Н.В. Косолапова¹¹, А.Б. Литовка¹², Е.А. Отставнова¹³, А.Е. Черних¹⁴.

¹ Ниг.: Бабаджанов И.Х. Гражданско-правовые проблемы права на жизнь и здоровье: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2004. – 175 с.

² Ниг.: Бабаджанов Дж. Б. Ответственность в сфере медицинской деятельности (гражданско-правовые аспекты и их реализация): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2020. – 198 с.

³ Ниг.: Нуриён А.Р. Формирование и развитие медицинских и фармацевтических знаний в Мавераннахре и Хорасане IX-X вв.: дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 2018. – 169 с.

⁴ Ниг.: Халиков Ш.Л. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореф. дис. ... номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2017. – 28 с.

⁵ Ниг.: Шукурова Н.А. Правовые аспекты оказания платных медицинских услуг в рамках системы частного здравоохранения Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2019. – 214 с.

⁶ Ниг.: Воронцова Е.В. Конституционное право на охрану здоровья и его реализация в сфере государственного контроля за качеством товаров и услуг: дис. ... канд. юрид. наук. – Елец, 2014. – 222 с.

⁷ Ниг.: Дюжиков С.А. Конституционное обеспечение права на охрану здоровья в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2001. – 24 с.

⁸ Ниг.: Каменская Н.А. Конституционное право на охрану здоровья и медицинскую помощь: современные гарантии обеспечения, принципы реализации и механизмы защиты: дис. ... канд. юрид. наук. – Владикавказ, 2011. – 184 с.

⁹ Ниг.: Капанадзе Т.Ш. Конституционное право граждан СССР на охрану здоровья и вопросы его реализации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1984. – 180 с.

¹⁰ Ниг.: Колоцей И.А. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь как конституционная ценность: дис. канд. юрид. наук. – Архангельск, 2010. – 230 с.

¹¹ Ниг.: Косолапова Н.В. Конституционное обеспечение права граждан на медицинскую помощь: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2000. – 181 с.

¹² Ниг.: Литовка А.Б. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 194 с.

¹³ Ниг.: Отставнова Е.А. Конституционные основы защиты права человека и гражданина на охрану здоровья и медицинскую помощь в современной России / под ред. В.Т. Кабышева. – Саратов: Наука, 2013. – 188 с.

¹⁴ Ниг.: Черных А.Е. Конституционное право граждан на охрану здоровья и проблемы его реализации в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – 190 с.

Инчунин, як зумра олимони хоричӣ, ба мисли И.Г. Ананских¹, В.А. Белокопитов², Т. Брижит³, М.В. Вронская⁴, И.В. Гончаров⁵, В.И. Красс⁶, М.А. Лаврик⁷, Е.А. Лукашева⁸, В.Ф. Москалено⁹, Е.М. Нестерова¹⁰, А.Н. Пишита¹¹, В.В. Пучкова¹², Ф.М. Рудинский¹³, Г.Э. Улумбекова¹⁴, О.Т. Сушиева¹⁵, О.А. Сиганова¹, О.В. Чередниченко² оид ба масъалаҳои мухтали-

¹ Ниг.: Ананских И.Г., Чернова О.Ю. Соматические права в системе прав человека // Юридическая наука: история и современность. – 2013. – № 12. – С. 11-17.

² Ниг.: Белокопитов В.А. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь // Отечественная юриспруденция. – 2017. – № 11 (25). – С. 31-32.

³ Ниг.: Брижит Т. Право на здоровье: теория и практика. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 349 с.

⁴ Ниг.: Вронская М.В. Право на охрану здоровья: историко-теоретический аспект // Юристь – Правоведь. – 2007. – № 3. – С. 65-68.

⁵ Ниг.: Гончаров И.В. Соматические права: вопросы юридического признания и практика реализации // Труды Академии управления МВД России. – М., 2018. – № 2 (46). – С. 23-27.

⁶ Ниг.: Красс В.И. Личностные (соматические) права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы // Государство и право. – М., 2000. – № 10. – С. 43-50.

⁷ Ниг.: Лаврик М.А. К теории соматических прав человека // Сибирский юридический вестник. – 2005. – № 3. – С. 24-25.

⁸ Ниг.: Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / под общ. ред. Е.А. Лукашевой. – М.: НОРМА, 2002. – 420 с.

⁹ Ниг.: Москаленко В.Ф. Здоровье как право человека: исторические аспекты // Международный медицинский журнал. – 2003. – №2. – С. 6-10.

¹⁰ Ниг.: Нестерова Е.М. Понятие и юридико-социальная сущность соматических прав человека // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. – № 7 (29). – С. 222-226.

¹¹ Ниг.: Пишита А.Н. Обязательное страхование профессиональной ответственности медицинских работников как экономический фактор повышения качества медицинской помощи // Законодательство и экономика. – 2007. – № 3. – С. 47.

¹² Ниг.: Пучкова В.В., Цергер В.И. Зарубежный опыт реализации конституционного права граждан на охрану здоровья: проблемы и перспективы правового обеспечения // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – Волгоград, 2019. – №1 (46). – С. 375-379.

¹³ Ниг.: Рудинский Ф.М., Гаврилова Ю.В., Крикулова А.А., Сошникова Т.А. Экономические и социальные права человека и гражданина: современные проблемы теории и практики. – М., 2009. – С. 271.

¹⁴ Ниг.: Улумбекова Г.Э. Здравоохранение России: 2018-2024 гг. Что надо делать? // ОРГЗДРАВ: новости, мнения, обучение. Вестник ВШОУЗ. – 2018. – №1. – С. 9-16.

¹⁵ Ниг.: Цушиева О.Т., Икоев В.Т. Норвежская система здравоохранения: особенности организации и финансирования // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 9-3. – С. 601-608.

фи ҳуқуқ ба саломатӣ иброи назар намудаанд, ки пажӯҳишгар зимни таҳқиқоти илмӣ аз онҳо истифода бурдааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – «Проблемаҳои назариявии ташаккули низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир барои солҳои 2016-2020» ва «Масъалаҳои назариявии инкишофи низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар партави равандҳои ҷаҳонишавӣ барои солҳои 2021-2025» омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти рисолаи илмӣ таҳлили масъалаҳои назарӣ ва амалии ҳуқуқ ба саломатӣ дар заминаи сарчашмаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, қонунгузории миллии ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи байналмилалӣ буда, дар натиҷаи он дарёфт намудани роҳҳои ҳал ва тақмили қонунгузории соҳа баҳри эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқ ба саломатӣ маҳсуб меёбад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади таҳқиқот дар рисола **вазифаҳои** зерин гузошта шудааст:

- омӯзиши заминаҳои таърихии ташаккули ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик;
- таҳлили ҳамаҷарафаи мафҳуми ҳуқуқ ба саломатӣ ва муайян намудани унсурҳои таркибии он;
- муайян намудани мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд;
- анҷом додани таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқи ҳуқуқ ба саломатӣ дар қонунгузорӣ ва амалияи давлатҳои алоҳида;
- таҳлили кафолатҳои байналмилалӣ ва миллии ҳуқуқ ба саломатӣ ҳамчун заминаи асосии амалисозии ҳуқуқ ба саломатӣ;
- омӯзиши роҳҳо ва тарзҳои ҷимояи ҳуқуқ ба саломатӣ.

Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд, ки боиси таъминнамоӣ, амалисозӣ ва ҷимояи ҳуқуқ ба саломатӣ мегарданд.

Предмети таҳқиқотро ғоя, афкор ва андешаҳои ташкил медиҳанд, ки шароит, роҳ, қонуниятҳои инкишоф ва механизмҳои ҷимояи ҳуқуқ ба саломатиро фаро мегиранд.

¹ Ниг.: Цыганова О.А., Светличная Т.Г. Формирование систем защиты прав пациентов в зарубежных странах // Экология человека. – 2013. – № 3. – С. 39-45.

² Ниг.: Чередниченко О.В. Правовая природа и содержание права граждан на охрану здоровья // Право и демократия: сборник научных трудов. – 2010. – № 21. – С. 12-20.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур фарогири чор марҳилаи рушди ҳуқуқ ба саломатӣ мебошад: 1) ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқи зардуштӣ; 2) рушди ҳуқуқ ба саломатӣ дар давраи амали ҳуқуқи мусулмонӣ дар сарзамини таърихӣ тоҷикон; 3) инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар давраи шуравӣ; 4) марҳилаи муосири рушди ҳуқуқ ба саломатӣ – давраи сохибистиклолӣ. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ва муосир баррасӣ гардидааст. Инчунин, таҳлили муқоисавии қонунгузорӣ ва амалияи кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Иттиҳоди Аврупо дар баҳши ҳуқуқ ба саломатӣ анҷом дода шудааст, ки мазмуну моҳияти рисолаго комил сохтаанд. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогири солҳои 2018-2022 мебошад. Аммо, муаллиф ба масъалаҳои таҳқиқи таърихи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи инсон, аз ҷумла ҳуқуқ ба саломатӣ ҳанӯз қабл аз тасдиқи мавзӯи рисолаи илмӣ машғул шуда, дар ин самт монографияи илмӣ низ ба таъби расонидааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ-назариявии олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни ҳуқуқ ба саломатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳияи рисола муаллиф ба осори У.А. Азиззода, Ф.Ш. Алиев, З. Ализода, Н.И. Бобоева, И.Х. Бобочонзода, Т. Брижит, Э.Б. Буризода, Е.В. Воронцова, А.М. Диноршоҳ, А.И. Имомов, Ш.Ф. Исқандаров, Н.А. Каменская, И.А. Колотсей, М.А. Маҳмудзода, И.Қ. Миралиев, Э.С. Насриддинзода, А.Р. Нуриён, Е.А. Отставнова, Д.С. Раҳмон, И.И. Саидзода, Б.А. Сафарзода, Ҷ. Саъдизода, Ф.Т. Тоҳиров, Ф.С. Хайруллоев, А.Ғ. Холиқзода, А.Е. Черних, Р.Ш. Шарофзода, Ф.М. Шоев, Н.А. Шукурова ва дигарон таъя намуудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии рисолаго усулҳои умумии илмӣ ва махсуси илмӣ, ба мисли диалектикӣ, мантиқӣ-забонӣ, омӯрӣ, шаклӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ ва дигар усулҳо ташкил медиҳанд.

Тавассути усули диалектикӣ ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар сарзамини таърихӣ тоҷикон аз аҳди қадим то замони муосир мавриди паҷуҳиш қарор дода шуда, шароитҳои таърихӣ ва дигар омилҳои, ки ба ташаккул ва инкишофи ҳуқуқи мазкур мусоидат намудаанд, муайян карда шудааст. Дар заминаи усули мантиқӣ-забонӣ истилоҳ ва ибораҳои мавҷуда оид ба муқаррарномаҳои мафҳуми ҳуқуқ ба саломатӣ таҳлил гардида, истифодаи истилоҳи ягонаи аз нигоҳи мантиқӣ ва забонӣ дуруст, пешниҳод карда шудааст. Ҳамзамон тавассути усули мантиқӣ-забонӣ ҳуқуқ ба саломатӣ таҳқиқ шуда, воқеияти амалиявии он дар за-

мони муосир инъикос гардидааст. Дар раванди таҳқиқи ҳуқуқ ба саломатӣ бо истифода аз усули омӯри сатҳи ғавти аҳоли, ҳолати таваллуд, вазъи маблағгузори соҳаи тандурустӣ ва дараҷаи мурочиат ба василаҳои ҳимоякунандаи ҳуқуқи таҳқиқшаванда, муайян гардидааст. Дар заминаи усули шаклӣ-ҳуқуқӣ ҳуқуқ ба саломатӣ ҳамчун падидаи сирф ҳуқуқӣ баррасӣ шуда, мафҳум ва унсурҳои таркибии он муайян карда шудааст. Инчунин тавассути усули шаклӣ-ҳуқуқӣ қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ, санадҳои байналмилалӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Тавассути усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии давлатҳои хориҷӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар бахши ҳуқуқ ба саломатӣ омӯхта шуда, шабоҳат ва тафовут миёни онҳо муайян гардидааст. Усули таърихӣ-ҳуқуқӣ имконият фароҳам намуд, то мавзӯи рисола на танҳо ҳамчун падидаи муосири ҳуқуқӣ, балки таърихӣ низ омӯхта шавад. Дар натиҷаи таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии мавзӯи рисола муайян гардид, ки ҳуқуқ ба саломатӣ марҳилаҳои гуногуни таърихро пушти сар намуда, миллати тоҷик бо ҳуқуқи мазкур аз даврони бостон ошно будааст, яъне падидаҳои чун саломатӣ, ёрии тиббӣ ва аз лиҳози ҳуқуқӣ таъмин намудани онҳо ҳанӯз дар сарзамини таърихӣ тоҷикон мавҷуд будааст, ки чунин ҳулоса танҳо дар натиҷаи васеъ ба роҳ мондани усули таърихӣ-ҳуқуқӣ рӯйи қор омада метавонад. Усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имконият фароҳам оварданд то мавзӯи таҳқиқшаванда ҳамачониба, пурра ва объективона омӯхта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо намоянд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар қараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ Конститутсияи ҚТ, қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, барнома ва стратегияҳои давлатӣ истифода шудаанд. Дар баробари санадҳои миллӣ, инчунин баъзе санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, қонунгузори давлатҳои алоҳида оид ба ҳуқуқи инсон ва оид ба ҳифзи саломатӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Ҳамзамон санадҳои, ки дар самти ҳуқуқ ба саломатӣ дар доираи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ ва Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар ҚТ, махсусан маърузаҳои солонаи онҳо, санадҳои, ки дар доираи Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ қабул шудаанд ва омори солонаи вазорату идораҳо ва дигар мақомоти давлатӣ ҳамчун заминаи эмпирикии рисола хизмат намуданд.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он аст, ки он аввалин рисолаи мукамал оид ба ҷанбаҳои назарӣ ва амалии ҳуқуқ ба саломатӣ бо дарназардошти ба инобат гирифтани марҳилаҳои таърихӣ рушди ҳуқуқи халқи тоҷик, қонунгузори миллӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузори давлатҳои алоҳида

мебошад. Нуктаҳои асосии диссертатсия, ки ба Ҳимоя пешниҳод карда мешаванд, навгонии рисолаи илмӣ ва натиҷаҳои ҳалли вазифаҳои гузошташударо инъикос менамоянд, ки онҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудан мумкин аст:

– Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ давраҳои ташаккули ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик муайян карда шуд;

– Мафҳуми ҳуқуқ ба саломатӣ манзур гардида, истифодаи истилоҳи «ҳуқуқ ба саломатӣ» дар адабиёти ҳуқуқӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллий ба мақсад мувофиқ доништа шуд;

– Нақш ва мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низомии ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд муайян гардид;

– Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар қонунгузорӣ ва амалияи давлатҳои алоҳида сурат гирифта, вазъи кунунӣ ва дурнамои амалисозии ҳуқуқи ишорашуда муайян карда шуд;

– Кафолатҳои миллий ва байналмилалӣ ҳуқуқ ба саломатӣ муайян ва мавриди пажӯҳиши амиқ қарор дода шуда, мушкилоти қонунгузорӣ ва амалия дар самти таъбиқи ҳуқуқи мазкур ошкор гардида, роҳи ҳалли онҳо аз нигоҳи ҳуқуқӣ нишон дода шуданд;

– Роҳҳо ва тарзҳои Ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ таҳлил гардида, пешниҳодҳои судманд ҷиҳати тақвияти механизмҳои миллии Ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ манзур гардиданд.

Нуктаҳои ба Ҳимоя пешниҳодшаванда. Таҳқиқоти илмӣ анҷомпазируфта имкон медиҳад, ки чунин **нуктаҳои илмӣ** назарӣ ба Ҳимоя пешкаш карда шаванд:

1. Сарчашмаҳои нодири таърихӣ-ҳуқуқӣ башорат аз он медиҳанд, ки миллати тоҷик ҳанӯз аз ҳазорсолаи II қабл аз мелод эҳтирому эътирофи ҳуқуқ ва озодии инсонро чун ҳадафи аслии худ қарор дода, тавассути василаҳои гуногун онҳоро ҳифз намудааст, ки дар ин росто ҳуқуқ ба саломатӣ истисно буда наметавонад. Ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик чор давраи асосиро паси сар намудааст: зардуштӣ, исломӣ, шуравӣ ва соҳибистиклолӣ. Тамаддуни зардуштӣ бори нахуст дар дунё илми тибро дар шакли назарӣ ва амалӣ ҷорӣ намуда, аввалин бемористонҳоро бунёд кард ва усулҳои гуногуни табобатро ба роҳ монд. Шахси мариш бо номи «қасвиш» ёд мешавад ва усули хуби табобат «мантрадармонӣ» (гуфтордармонӣ ё равондармонӣ) маънидод мегардад. Дар давраи исломӣ тоҷикон мактабҳои хусусиро ҷиҳати омӯзиши илми тиб ва бархӯрдор намудани аҳоли аз вазъи саломатии худ ташкил намуда, китобҳои соҳавиро таълиф намуданд. Шуроҳои махсусе таъсис ёфтанд, ки яке аз самтҳои фаъолияти онҳо бартараф намудани омилҳои сарзании бемориҳо ва пешгирии намудани бемориҳои сироятӣ

махсуб меёфт. Дар марҳилаи мазкур ба масъалаи нигоҳ доштани сирри тиббӣ ва муносибат бо маризон диққати махсус зоҳир менамуданд. Эътирофи ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ дар сатҳи конституцсионӣ нахустин маротиба дар замони шуравии давлатдорӣ тоҷикон ба вучуд омада, ҳифз намудани он вазифаи тамоми мақомоти давлатӣ маънидод гардид. Мақомоти махсуси назоратӣ дар соҳаи ҳифзи саломатии аҳоли таъсис ёфта, нахустин қонуни махсусгардонидашуда дар соҳаи тандурустӣ қабул карда шуд. Дар замони соҳибистиқлолӣ ҳуқуқ ба саломатӣ бевосита аз ҷониби халқ дар сатҳи конституцсионӣ эътироф карда шуда, дар заминаи он санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ қабул гардида, кодификатсиякунонии (банизомдорӣ) қонунгузорӣ соҳа анҷом пазируфт.

2. Ҳуқуқ ба саломатӣ — маҷмуи имкониятҳои хусусияти сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва тиббидошта мебошад, ки баҳри пешгирӣ ва табobati бемориҳо, нигоҳдории гигиенӣ ва санитарии ҷамъиятӣ, нигоҳдорӣ ва таҳкими солимии ҷисмонӣ ва руҳии инсон, нигоҳдории ҳаёти ғаъоли дарозумрӣ ва расонидани кумаки тиббӣ ба шахс равона карда шуда, ба ҳар кас новобаста аз баромади миллӣ, динӣ, вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мутааллиқ мебошад.

3. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ истифодаи истилоҳ ё ибораи «ҳуқуқ ба саломатӣ» мувофиқи мақсад аст. Зеро:

а) Истилоҳи «ҳуқуқ ба саломатӣ» моҳияти муқаррароти Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро, ки ба ҳар шахс сатҳи олитарини дастрасӣ ба саломатии ҷисмонӣ ва равониро қафолат додааст, ифода менамояд.

б) Дар аксарияти давлатҳои дунё ҳифз намудани ҳуқуқи инсон ба сифати уҳдадорӣ давлат пазируфта шудааст, ки чунин муқаррарот дар қисми 3 моддаи 5 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба назар мерасад. Яъне, ҳифз намудани нисбат ба тамоми ҳуқуқҳои инсон татбиқ карда мешавад. Аз ин рӯ, истифодаи намудани вожаи «ҳифз» дар ҳуқуқ ба саломатӣ метавонад моҳият ва доираи татбиқи онро маҳдуд намояд.

в) Агар, истилоҳи «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ» мавриди истифода қарор гирад, пас ин маънои онро ифода менамояд, ки «ҳифзи саломатӣ» танҳо объекти ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ мебошад, ки ин ғалат аст. Зеро, «ҳифзи саломатӣ» на танҳо объекти ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ, балки дар як вақт, объекти ҳуқуқ ба ҳаёт махсуб меёбад.

г) Бо мавриди истифода қарор додани истилоҳи «ҳуқуқ ба саломатӣ» давлат вазифадор мегардад то барои солим нигоҳ доштани аҳоли тадбирҳои беҳдоштиро низ анҷом диҳад.

д) Аз нигоҳи мантиқӣ истифодаи истилоҳи «ҳуқуқ ба саломатӣ» мувофиқ ба мақсад аст. Дар чунин шакл баён намудани ҳуқуқҳои инсонро

метавон ба таври возеҳ мушоҳида намуд. Масалан, ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳуқуқ ба манзил, ҳуқуқ ба меҳнат ва ғ.

е) Ҳуқуқ ба ёри тиббӣ бошад, чузъи таркибии ҳуқуқ ба саломати ро ташкил дода, барои амалишавӣ ва пурра намудани он хизмат менамояд.

4. Механизми ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ гуфта, роҳу восита, тарзҳо ва равишҳои ба ҳам алоқамандеро менаманд, ки барои ҳимояи ҳуқуқи мазкур мусоидат намуда, дар худ объект (саломатии инсон), субъект (мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҷомеаи шахрвандӣ ва ҳуди шахс), асос (ҳуқуқӣ ва воқеӣ), принцип (умумӣ ва махсус), шакл (судӣ, ғайрисудӣ ва ҷамъиятӣ) ва кафолат (умумӣ ва махсус)-ро ҷой додаанд.

5. Ҳуқуқ ба саломатӣ аз ҷумлаи ҳуқуқҳои асосии инсон ба ҳисоб рафта, дар таъмин ва амалисозии ҳуқуқҳои дигари инсон нақши боризро иҷро менамояд, аммо равандҳои муосир доираи фаъолияти онро маҳдуд намуда, боиси он гашта истодаанд то ҳуқуқи ишорашуда дар сатҳи зарурӣ амалӣ нагардад, ки чунин таъсиррасонӣ оқибатҳои манфӣ дошта, на танҳо боиси хоҳиш ёфтани сатҳи саломатии аҳоли, балки сабаби иҷро нагаштани меъёрҳои ҳуқуқӣ дар самти ҳуқуқи инсон мегарданд. Яке аз чунин омилҳои манфии замони муосирро ҳуқуқҳои баданӣ (соматикӣ) ташкил медиҳанд. Новобаста аз он ки қонунгузори кишвар ҷумлае аз ҳуқуқҳои баданиро дар худ ҷой додааст (масалан, пайвандсозии узвҳо), вале гурӯҳе аз ин ҳуқуқҳо, ки дар ҳоли воридшавӣ ба низомҳои ҳуқуқӣ, алалҳусус ба низомии ҳуқуқии миллии мо қарор доранд ва онҳо солимии ҷомеаву инсонро зерӣ суол қарор медиҳанд, ҳеҷ гоҳ набояд иҷозат ва мавриди амал қарор гиранд (масалан, иваз намудани чинс).

6. Имрӯз замоне фаро расидааст то муқаррароти моддаи 12-и Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мавриди таҷдид қарор дода шавад. Дар ин санади байналмилалӣ хусусияти фарогирдошта, бояд мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ ҷой дода шавад ва уҳдадорӣ давлатҳо ҷиҳати дар амал татбиқ намудани ин ҳуқуқ ба таври амиқ пешбинӣ гардад, аммо ҳангоми матраҳ намудани мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ ва муайян намудани уҳдадорӣ давлат ҷиҳати амалӣ намудани ҳуқуқи мазкур бояд вазъи иқтисодӣ ва манфиати тамоми халқу миллатҳо ба инобат гирифта шавад. Зеро, кафолат додани ҳуқуқ ба саломатӣ дар сатҳи байналмилалӣ ҳоло маънои онро ифода наменамояд, ки ин ҳуқуқ дар амал татбиқ карда мешавад, балки он танҳо барои расман эътироф намудани ҳуқуқи ишорашуда хизмат менамояд. Яъне, имрӯз мақсади асосии ҷомеаи байналмилалӣ набояд танҳо дар шакли «де-юре» эътироф намудани ҳуқуқ ба саломатӣ бошад, балки дар шакли «де-факто» амалӣ гардидани ҳуқуқ ба саломатӣ бояд ҳамчун мақсад ва ҳадафи асосӣ доништа шавад.

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз чониби муаллиф як қатор **тавсияҳои амалӣ** пешниҳод шудаанд:

1. Имрӯз аксарияти аҳолии кишвар ба вазъи саломатии худ аҳаммияти зарурӣ наметаванд, ки ин боиси паҳн гардидани бемориҳои гуногуни сироятӣ гардида, сабаби асосии бетатбиқ мондани меъёрҳои қонунгузори оид ба ҳифзи саломатии аҳоли мегардад. Аз ин рӯ, бо мақсади пешгирии ҳолатҳои сироятёбии аҳоли ба бемориҳои гуногуни сироятӣ ва бо мақсади дар сатҳи дахлдор иҷро гардидани ҳуқуқ ба саломатӣ хуб мешуд, агар ҳифзи саломатӣ на танҳо ҳуқуқ, балки уҳдадории конститусионии шахс муқаррар гардад. Бо ин мақсад зарур аст то дар моддаи 38-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадории шахс нисбат ба саломатии худ пешбинӣ карда шавад. Ин таҷриба дар давлатҳои Фаронса, Македония, Португалия ва ғ. ҷой дошта, дар ин давлатҳо ҳифзи саломатӣ ҳам ба сифати ҳуқуқ ва ҳам ба сифати уҳдадории шахс таҳкими ҳуқуқии худро ёфтааст.

2. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил нишон медиҳад, ки дар давлатҳои аъзои ниҳодҳои ишорашуда панҷ масъалаи асосӣ вучуд дорад ва кишварҳои узв бояд ба онҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир намоянд: пиршавии аҳоли (дар Тоҷикистон бошад, ҷавоншавии аҳоли); афзоиш ёфтани сатҳи бемориҳои модарзодӣ ва ё ба таври доимӣ бемор шудани аҳоли; зиёд гардидани харочот дар соҳаи тандурустӣ; норасоии мутахассисони соҳаи тандурустӣ ва розӣ набудани аҳоли аз низом ва сатҳи хизматрасонии тиббӣ. Мушкilotи мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷой дошта, бо мақсади баргараф намудани онҳо пешниҳод менамоем, ки дар кишвар Барномаи давлатии ҳифзи иҷтимоии шахсони пиронсол ва Барномаи давлатӣ оид ба муайян намудани бемориҳои модарзодӣ қабул карда шавад. Инчунин, пешниҳод менамоем, ки табибон расман дар қонунгузори ҳамчун хазинаи тиллоии миллат эълон карда шавад ва музди меҳнати онҳо бояд то ҳадде баланд бардошта шавад, ки бо хатари ба чони онҳо таҳдидкунанда баробар бошад.

3. Аз сабаби он ки гузаштани муоинаи ҳатмии давравии тиббӣ яке аз роҳҳои асосии муайян ва пешгирии намудани ҳар гуна бемориҳои сироятӣ маҳсуб меёбад, дар Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳлати гузаштани муоинаи ҳатмии давравии тиббӣ дар қисми 5-уми моддаи 105-и кодекс ба муҳлати 6 моҳ муайян карда шавад. Дар ҳамин замина, бояд ҳолатҳои истисноӣ ё афзалиятҳо нисбат ба корхона ва ташкилоте муайян карда шавад, ки дар онҳо кормандони зиёд кор менамоянд. Масалан, корхона ва ташкилоте, ки аз 21 то 50 нафар корманд доранд, 50 дар сади маблағ ва корхонаҳое, ки аз 50 нафар зиёд корманд доранд, 25 дар сади

маблағи муоинаи тиббии ҳатмии давравиро супоранд. Зеро, баъзе аз корхонаву муассисаҳо (масалан, корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва хизматрасонии хӯроки умумӣ) қобилияти пурра супоридани маблағи муоинаи тиббии ҳатмии давравиро надоранд ва супоридани маблағи мазкур барои чунин корхонаҳо гарониро пеш меорад. Аз ин рӯ, барои амалӣ шудани меъёри мазкур, яъне барои он ки корхона, муассиса ва ташкилотҳо чунин муқарраротро ба таври зарурӣ ва сари вақт иҷро намоянд, лозим аст ба онҳо имтиёзҳои зикргардида дода шавад.

4. Ҷиҳати сари вақту пурра пардохт намудани зарари расонидашуда ба бемор пешниҳод менамоем, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» навъи алоҳидаи суғурта – суғуртаи ухдадорӣ касбии табиб ҷой дода шавад. Чунин амал имкон медиҳад, ки дар сурати содир намудани ҳагоии тиббӣ аз ҷониби қорманди тиб, зарари расонидашуда ба мариз аз ҳисоби суғуртаи ухдадорӣ касбии ӯ ба таври пурра пардохт гардида, февран анҷом дода шавад ва мариз дар муҳлати кӯтоҳтарин имконият пайдо мекунад то худро таъбибат намояд.

5. Бо мақсади мушаххас намудани мафҳуми «ҳагоии тиббӣ» ва аз байн бурдани нофаҳмиҳо ҳангоми баррасӣ намудани парвандаҳо дар мақомоти ҳимоякунандаи ҳуқуқ ба саломатӣ, пешниҳод менамоем, ки дар моддаи 1-уми Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми «ҳагоии тиббӣ» ҷой дода шавад.

6. Бо дарназардошти таҷрибаи давлатҳои пешоҳанг дар соҳаи тандурустӣ, ба инобат гирифтани моддаи 32-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва бо мақсади эҳтирому риоя, ҳифзу ҳимоя, инкишоф додани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар соҳаи тандурустӣ, алалхусус маризон, инчунин баррасиву ҳимояи ҳуқуқҳои, ки бо саломатии аҳоли алоқамандии бевосита доранд, пешниҳод менамоем, ки дар кишвар василаи махсуси соҳавӣ – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муовини Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шавад. Ба вазифаи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустӣ бояд шахсе таъин карда шавад, ки танҳо шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта бошад, синнаш аз 35 кам набошад, забони давлатиро донанд, дорои маълумоти олиии ҳуқуқшиносӣ ё тиббӣ бошад, аз сифатҳои баланди касбӣ ва ахлоқӣ бархӯрдор бошад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки маводи ин рисола фаҳмишҳои илмиро оид ба ҳуқуқ ба саломатӣ муқаммал гардонда, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт ҳамчун сарчашма баромад менамоянд. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур имкон медиҳанд, ки роҳҳои ташак-

кули ҳуқуқ ба саломатӣ, мафҳум, моҳият ва мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд муайян карда шуда, василаҳои ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ амиқ карда шаванд.

Нуктаҳои илмӣ ва пешниҳодҳои амалие, ки дар рисола манзур карда шудаанд, метавонанд дар таҳияву таҷдиди конунгузории соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, оморасозии стратегия, барнома ва концепсияҳои давлатӣ, рушди василаҳои (механизмҳои) ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ, таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон саҳмгузор бошанд. Инчунин, натиҷаҳои рисоларо метавон дар таълими фанҳои «Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон», «Ҳуқуқи инсон», «Таърихи ҳуқуқи инсон», «Ҳуқуқшиносии муқоисавӣ», «Ҳуқуқи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамлакатҳои хориҷа», «Ҳуқуқи таъминоти иҷтимоӣ» ва курсҳои махсуси «Механизмҳои ҳимояи ҳуқуқи инсон», «Ҳуқуқи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғ., хангоми навиштани корҳои курсӣ, рисолаҳои хатм, рисолаҳои магистрӣ ва рефератҳо истифода бурд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳишҳои назарӣ ва амалии марбут ба паҳлуҳои гуногуни ҳуқуқ ба саломатӣ, таҳлили натиҷа ва ҳулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарӣ амалии муаллиф, нуктаҳои илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии конунгузории миллӣ бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва давлатҳои алоҳида дар самти ҳуқуқ ба саломатӣ, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дурнамо ва роҳҳои таҷдиди ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ, асос меёбанд.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, мутобик мебошад.

Саҳми шахсии доғалаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи рисолаи илмӣ бо сатҳи навгонии илмӣ диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимояи пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ тасдиқ мегарданд. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Тасвӣ ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Рисола дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, борҳо

дар чаласаҳои кафедраи номбурда муҳокима шудааст. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои зерин дар шакли маъруза пешниҳод шудаанд: конференсияи илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021)» ва «400-солагии Миробид Сайидои Насафӣ» (Душанбе, соли 2019); конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон дар мавзӯи «Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо» (Душанбе, соли 2019); хониши IV-уми байналмилалӣ қонунгузорӣ дар мавзӯи «Ҷазои мусоиди ҳуқуқӣ дар Россияи муосир: мушкилот ва дурнамо» (Саратов, 11-уми октябри соли 2019); конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо» (Душанбе, соли 2019); форуми V-уми байналмилалӣ магистрон, аспирантон ва олимони ҷавон дар мавзӯи «Илм ва амалияи муосири ҳуқуқшиносӣ: мушкилоти мубрам» (Саратов, 20-уми март соли 2020); конференсияи VIII-уми байналмилалӣ илмӣ-амалии хониши Ледентсовский «Тиҷорат. Илм. Таҳсилот»: масъалаҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ (Вологда, 23-юми апрели соли 2020); конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои ҳуқуқӣ дар шароити мавҷудияти COVID-19» (Душанбе, 1-уми сентябри соли 2020); конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Конститутсия ва низоми ҳуқуқии муосири Тоҷикистон: алоқамандии илм, ҳуқуқҷодкунӣ ва амалия» (Душанбе, 5-уми ноябри соли 2020); конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои назариявии амалисозии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе, 7-уми декабри соли 2020); конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ» (7-уми декабри соли 2021) ва ғ.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия ва моҳияти он унвонҷӯ 2 монография, 1 воситаи таълимӣ, 17 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 5 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 12 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расонидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, ҳулоса ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 177 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар муқаддима мубрам будани мавзуи диссертатсия асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи он, объект, мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ, назариявӣ, заминаҳои меъёрӣ, навгонии илмӣ ва нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шудааст, ҳамзамон тасвиби нагичаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаб ва сохтори диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия «**Тавсифи умумии ҳуқуқ ба саломатӣ**» ном дошта, аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби аввали ин боб – «**Ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик**» сайри таърихӣ атрофи бавучудой ва вусъати ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик анҷом дода шудааст. Муаллиф инкишофи ҳуқуқ ба саломатиро дар сарзамини таърихии тоҷикон ба чор марҳила ҷудо сохтааст: 1) давраи зардуштия; 2) давраи ислом; 3) давраи Шӯравӣ; 4) давраи Истиклоли давлатӣ. Рисоланавис ибраз менамояд, ки ҳуқуқ ба саломатӣ мафҳум ва мазмуни имрӯзаи худро дар қарни сипаришуда ба даст овардааст, аммо унсурҳои алоҳидаи он ҳанӯз дар аҳди қадим ба вучуд омада, минбаъд дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ моҳияти худро дигаргун намудаанд ва чунин тағйирпазирии ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқи тоҷик низ ба мушоҳида мерасад. Ҳуқуқ ба саломатӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ҳанӯз дар ҳазорсолаи II-и қабл аз милод ба вучуд омада, давраи пайдоиш ва эътирофнамоии нишонаҳои алоҳидаи он ба тамаддуни зардуштӣ рост меояд. Авесто ба сифати нахустин пизишк Аирйаман (Ирмон)-ро муаррифӣ намуда, Тритаро ҳамчун бавучудорандаи илми тиб маънидод менамояд, ки онҳо дар ҳифзи саломати аҳоли саҳми назаррас мегузоштаанд. Дар тамаддуни зардуштӣ шахси мариз бо номи «қасвиш» ёд мешавад ва се роҳи асосии табобат намудани шахси бемор ҷой дошт: мантрадармонӣ (сухандармонӣ), дорудармонӣ ва ҷарроҳӣ. Роҳи бехтарини табобат дар заминаи тамаддуни зардуштӣ мантрадармонӣ (сухандармонӣ) ба ҳисоб мерафт. Тамаддуни зардуштӣ бори нахуст дар дунё илми тибро дар шакли назарӣ ва амалӣ ҷорӣ намуда, аввалин бемористонҳоро бунёд кард, ки дар онҳо ашхоси мариз ва ниёзманд табобат мегирифтанд. Инчунин, дар ин давра ба ташхис намудани шахси бемор, таҳлили илми пизишкӣ, гузаронидани давраи таҳассусии ҷарроҳӣ, муносибати табиб бо мариз, музди меҳнати пизишк ва ғ. диққати махсус зоҳир менамуданд.

Ба андешаи муаллиф дар давраи исломӣ тоҷикон мактабҳои хусусиро ҷиҳати омӯзиши илми тиб ва бархӯрдор намудани аҳоли аз ваъзи саломатии худ ташкил намуда, китобҳои соҳавиро таълиф намуданд. Инчунин, шуроҳои махсусе таъсис ёфтанд, ки дар баробари баррасии масъалаҳои

гуногуни низоми давлатдорӣ, ҳамзамон ба баргараф намудани омилҳои сарзании бемориҳо ва пешгирии намудани бемориҳои сироятӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамуданд. Чунин шуроҳо дар Хоразм, Самарқанд, Хучанд, Марв ва дигар минтақаҳо ташкил гардида буданд ва то андозае аз он шаҳодат медиҳанд, ки давлатдорони давр як андоза уҳдадориро дар самти ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандон ба саломатӣ эҳсос менамудаанд. Инчунин, оид ба одоби касбии табибон аҳамияти махсус зоҳир карда мешуд ва во-баста ба ин, қоидаҳои махсус ҳангоми табobati ҷинси мард ва зан ҷой дошт. Пизишк уҳдадор буд то сирри тиббиरो нигоҳ дорад. Аз нигоҳи муаллиф инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар давраи исломӣ бо ташаққули он дар марҳилаи зардуштӣ алоқаи ногусастанӣ дошта, илми тиб низ дар заминаи донишҳои тиббии давраи зардуштӣ равнақ ёфтааст.

Ҳуқуқ ба саломатӣ дар давраи Шуравӣ моҳияти конституцсионӣ пайдо намуд. Зеро, конституцсияҳои ҶШС Тоҷикистон соли 1937 (моддаи 105) ва соли 1978 (моддаи 40) ҳуқуқи шахсро ба саломатӣ кафолат дода буданд. Вале, баҳри равнақ ёфтани соҳаи тандурустӣ ва эътирофу риояи ҳуқуқ ба саломатӣ нақши созгорро Асоси қонунгузории ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифок «Дар бораи тандурустӣ» аз 19-уми декабри соли 1969 гузоштааст. Муаллиф иброз менамояд, ки санади мазкур нахустин қонуни махсусгардонидашуда дар самти ҳифзи саломатии аҳоли ба ҳисоб рафта, ҳифзи саломатӣ аз ҷумлаи вазифаи аввалиндараҷаи тамоми ҷумҳуриҳои иттифок, аз ҷумла ҶШС Тоҷикистон маънидод гардида буд. Дар заминаи он аз шаҳрвандони иттиҳод талаб карда мешуд то нисбат ба саломатии худ ва аъзои ҷома муносибати эҳтиёткоронаро раво бинанд. Инчунин, дар давраи мазкур ниҳоди махсус – Вазорати тандурустӣ таъсис ёфт. Бояд таъкид кард, ки дар марҳилаи баррасишаванда диққати бештар ба вазъи саломатии занон ва кӯдакон, махсусан қонунҳои ҳомила, танҳо, модароне, ки фарзандони зиёд доранд, шароити зиндагиашон вазнин аст, дода мешуд. Як қатор муассисаҳои варзишӣ ва санитарӣ ташкил гардида буданд, ки мақсад аз онҳо бештар намудани саломатии руҳӣ ва равонии аҳоли ба ҳисоб мерафт.

Давраи Истиқлоли давлатиро муаллиф ба сифати марҳилаи эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқ ба саломатӣ дар шакли то маш маънидод намудааст. Зеро, бори нахуст халқи тоҷик ҳуқуқ ба саломатиро дар сатҳи конституцсионӣ (моддаи 38-и Конституцсияи ҶТ) эътироф намуда, риоя ва ҳифзи онро ба сифати уҳдадории давлат (моддаи 5-и Конституцсияи ҶТ) амиқ муқаррар намуд. Инчунин, Кодекси тандурустии ҶТ ҳамчун санади кадификатсияшуда 30-юми майи соли 2017 қабул гардид ва 16 қонуни соҳавиро дар худ муттаҳид намуда, ҷанбаҳои алоҳидаи ҳуқуқ ба саломатиро мавриди танзим қарор дод.

Дар зербоби дуоми боби аввал – «**Мафҳум ва мазмуни ҳуқуқ ба саломатӣ**» муаллиф мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи баррасишавандаро мавриди омӯзиш қарор додааст. Аз нигоҳи ӯ, мафҳуми «саломатӣ» ба ду маъно фаҳмида мешавад: солимии ҷомеа ва саломатии инфиродӣ. Солимии ҷомеа дар худ унсурҳои иҷтимоӣ-демографӣ, ба мисли таваллуд, фавт, дарозумрии аҳоли, дараҷаи маризшавии аҳоли, сатҳи инкишофи ҷисмонии шахс ва ғ.-ро ҷой дода, бо натиҷагирӣ аз он метавон солимии давлату миллатро баҳогузори намуд. Саломатии инфиродӣ бошад, унсурҳои асосии таъминкунандаи солимии ҷомеа ба ҳисоб рафта, дар он ҳар як узви шахс метавонад функцияи худро комилан иҷро намояд. Аз нигоҳи муаллиф, саломатии инсон – ин ҳамоҳангии вазъи ботинӣ, ҷисмонӣ, равонӣ ва руҳии шахс мебошад, ки олами ҳастиро ба таври комил дарк менамояд. Рисоланавис ибраз менамояд, ки дар илми ҳуқуқшиносӣ мафҳумҳои гуногун, ибора, истилоҳ ва тарзҳои мухталифи тафсири ҳуқуқ ба саломатӣ ҷой доранд, ба мисли «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ», «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ», «ҳуқуқ ба саломатӣ», «ҳуқуқ ба тандурустӣ», «ҳуқуқ ба ёрии тиббӣ», «саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ», «нигоҳубини тиббӣ» ва ғ. Аммо, аз нигоҳи унвонҷӯ истифодаи истилоҳи «ҳуқуқ ба саломатӣ» ба мақсад мувофиқ буда, мафҳум ва моҳияти ҳуқуқи мазкурро пурра фаро мегирад. Инчунин, муаллиф бо дарназардошти баррасии санадҳои меъёрии ҳуқуқии милливу байналмилалӣ ва андешаву назари олимони мафҳуми ҳуқуқ ба саломатиро дар шакли зайл матраҳ намудааст: Ҳуқуқ ба саломатӣ – маҷмуи имкониятҳои хусусияти сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва тиббидошта мебошад, ки баҳри пешгирӣ ва таъбири беморихо, нигоҳдории гигиенӣ ва санитарии ҷамъиятӣ, нигоҳдорӣ ва таҳкими солимии ҷисмонӣ ва руҳии инсон, нигоҳдории ҳаёти фаъоли дарозумрӣ ва расонидани кумаки тиббӣ ба шахс равона карда шуда, ба ҳар кас новобаста аз баромади миллӣ, динӣ, вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мутааллиқ мебошад.

Зербоби сеюми боби аввал – «**Мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқу озодихоии инсон ва шахрванд**» ном дошта, дар он муаллиф алоқамандии ҳуқуқи мазкурро дар низоми ҳуқуқҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Аз нигоҳи таҳқиқбаранда низоми ҳуқуқҳои инсон фарогирандаи ҳуқуқу озодихоии асосии инсон ва шахрванд буда, ҳуқуқ ба саломатӣ ҷузъи таркибии онро ташкил медиҳад ва он дар алоқамандӣ бо дигар ҳуқуқҳои инсон амалӣ гардида, ҷудо намудани онҳо ба аввалиндарачаву дуоиминдараҷа нодуруст ва ботил мебошад.

Ҳуқуқ ба саломатӣ аз ҷумлаи ҳуқуқҳои бунёдӣ маҳсуб меёбад, ки дар таъмин ва амалисозии ҳуқуқҳои дигари инсон нақши боризро иҷро менамояд. Рисоланавис бар он назар аст, ки равандҳои муосир доираи

фаъолияти ҳуқуқ ба саломатиро маҳдуд намуда, боиси он гашта истодаанд то ҳуқуқи ишорашуда дар сатҳи зарурӣ амалӣ нагардад. Чунин таъсирирасонӣ оқибати манфӣ дошта, на танҳо боиси қоҳиш ёфтани сатҳи саломатии аҳоли, балки сабаби бетатбиқ мондани меъёрҳои ҳуқуқӣ дар самти ҳуқуқи инсон мегарданд.

Ба андешаи муаллиф, ҳуқуқ ба саломатӣ дар шакли то маш вақте амалӣ карда мешавад, агар ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бо ҳуқуқҳои шахсӣ вусёӣ якҷоя амал намоянд. Арзиши ҳуқуқ ба саломатӣ дар он ифода меёбад, ки барои сатҳи шоистаи зиндагии инсон нақши созорро иҷро намуда, моҳияти ҳастии инсонро дар рӯи замин таъмин менамояд. Пас аз таҳлили ҳамагарафаи ҳуқуқ ба саломатӣ бо низоми ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд муаллиф хулоса ва пешниҳодҳои судмандро ҷиҳати боз ҳам дар амал татбиқ гардидани ҳуқуқи баррасишаванда манзур намудааст.

Боби дуум «Масъалаҳои назарӣ ва амалии такмили ҳуқуқ ба саломатӣ» ном дошта, аз се зербоб иборат аст.

Зербоби якуми боби дуум «**Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар қонунгузорӣ ва амалии давлатҳои алоҳида**» ном дошта, дар он таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии эътироф, риоя ва амалинамоии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил сураг гирифтааст. Зеро, кишварҳои аъзои ин ниҳодҳои байналмилалӣ минтақавӣ аксарият пайравӣ ба оилаи ҳуқуқии романо-олмонӣ менамоянд.

Муаллиф бар он назар аст, ки дар давлатҳои аъзои ниҳодҳои ишорашуда панҷ масъалаи асосӣ вучуд дорад, ки кишварҳои узв бояд ба онҳо тавачҷуҳи махсус зоҳир намоянд: 1) Пиршавии аҳоли, яъне осебпазир шудани аҳоли (дар Тоҷикистон бошад, ҷавоншавии аҳоли); 2) Афзоиш ёфтани сатҳи бемориҳои модарзодӣ; 3) Зиёд гардидани хароҷот дар соҳаи тандурустӣ; 4) Норасоии мутахассисони соҳаи тандурустӣ; 5) Розӣ набудани аҳоли аз низоми тандурустӣ. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ масъалаҳои ишорашуда роҳи ҳалли худро тақозо менамоянд. Бо мақсади баргараф намудани мушкilotи мавҷуда муаллиф қабул намудани Барномаи давлатии ҳифзи иҷтимоии шахсони пиронсол ва Барномаи давлатӣ оид ба муайян намудани бемориҳои модарзодиро ба мақсад мувофиқ медонад. Аз нигоҳи муаллиф, имрӯз замоне фаро расидааст то табибон дар сатҳи қонунгузории кишвар ҳамчун ҳазинаи тиллоии миллат эълон карда шаванд. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил башорат аз он медиҳад, ки ин ҳуқуқ ба таври яқсон дар давлатҳои узви ташкилотҳои ишорашуда эътироф ва татбиқ карда намешавад. Новобаста аз ин, ҳамаи

давлатҳои аъзо талош менамоянд то ҳуқуқ ба саломатӣ дар сатҳи зарурӣ бо дарназардошти вазъи кунунии давлат дар амал татбиқ карда шавад.

Зербоби дуюми боби дуум «**Кафолатҳои байналмилалӣ ва миллӣ ҳуқуқ ба саломатӣ**» ном дошта, дар он эътирофи ҳуқуқи мазкур дар сатҳи санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ҳуқуқ ба саломатӣ ҳамчун ҳуқуқи бунёдӣ дар доираи санадҳои миллӣ ва байналмилалӣ мавриди танзим қарор гирифта, дар марҳилаи кунунӣ мазмун ва моҳияташ дар ҳоли дигаргуншавӣ қарор дорад. Аз ин рӯ, зарурати таҷдид намудани мазмун ва моҳияти ҳуқуқи мазкур дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба вучуд омадааст. Махсусан, аз нигоҳи муаллиф дар моддаи 12-и Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бояд мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ ҷой дода шавад ва уҳдадории давлатҳо ҷиҳати дар амал татбиқ намудани ин ҳуқуқ ба таври амиқ пешбинӣ гардад. Аммо, ҳангоми матраҳ намудани мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ ва муайян намудани уҳдадории давлат ҷиҳати амалӣ намудани ҳуқуқи мазкур бояд вазъи иқтисодӣ ва манфиати тамоми халқу миллатҳо ба инобат гирифта шавад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи конституционӣ ҳуқуқ ба саломатиро кафолат дода (моддаи 38), минбаъд тавассути Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми майи соли 2017 ҳуқуқ ва озодихоӣ шаҳсро дар соҳаи тандурустӣ ба таври амиқ муайян намуд. Аз нигоҳи муаллиф, яке аз роҳҳои асосии муайян ва пешгирӣ намудани ҳама гуна беморӣ ин гузаштан аз муоинаи ҳатмии давравии тиббӣ мебошад. Аз ин рӯ, бо мақсади расидан ба ин ҳадаф қонунгузории соҳа бояд муқаррароти мушаххас ва имтиёзҳои заруриро дар худ ҷой диҳад. Рисоланавис бар он назар аст, ки қонунгузории соҳаи тандурустӣ на ҳамаи ҳуқуқҳои озодихоӣ инсонро дар ин самт фаро мегирад, бо ин мақсад зарурат ба миён омадааст, то баъзе аз меъёрҳои қонунгузории соҳа мавриди таҷдид қарор дода шавад.

Зербоби сеюми боби дуум «**Роҳҳо ва тарзҳои ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ**» ном дошта, дар он василаҳои миллии ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Рисоланавис чунин мафҳуми механизмҳои ҳимояи ҳуқуқ ба саломатиро матраҳ намудааст: механизми ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ гуфта, роҳу восита, тарзҳо ва равишҳои ба ҳам алоқамандеро меноманд, ки барои ҳимояи ҳуқуқи мазкур мусоидат намуда, дар худ объект (саломатии инсон), субъект (мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳуди шахс), асос (ҳуқуқӣ ва воқеӣ), принцип (умумӣ ва махсус), шакл (судӣ, ғайрисудӣ ва ҷамъиятӣ) ва кафолат (умумӣ ва махсус)-ро ҷой додаанд.

Муаллиф механизмҳои миллии ҳимояи ҳуқуқ ба саломати рои мавриди баррасӣ қарор дода, онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо менамояд: 1) Механизми судии ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ; 2) Механизми ғайрисудии ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ; 3) Механизми ҷамъиятии ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ.

Аз нигоҳи муаллиф ҷиҳати эҳтирому роия, хифзу ҳимоя, инкишоф додани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар соҳаи тандурустӣ, алал-хусус маризон, инчунин баррасиву ҳимояи ҳуқуқҳои, ки бо саломатии аҳоли алоқамандии бевосита доранд, таъсис додани ниҳоди махсусгардонидашуда – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ мебошад. Салоҳияти асосии ин ниҳод бояд фарогирандаи ҷунин ҷанбаҳо бошад: а) роия ва таъмини сатҳи дахлдори ёрии тиббӣ, ки қонунгузорӣ ва санадҳои байналмилалӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда қафолат додаанд; б) барқарор намудани ҳуқуқу озодиҳои поймолшудаи маризон ва муайян намудани тартиби баррасии шикоятҳо дар низоми тандурустӣ; в) тақмили қонунгузори соҳаи тандурустӣ; г) баланд бардоштани маърифати ҳуқуқи маризон ва қормандони соҳаи тандурустӣ; д) дастрасӣ ба иттилоот, баррасӣ ва санҷиши мувоҷиатҳои маризон оид ба ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот; е) иттилоотдиҳӣ дар шакли пешниҳод намудани маърузаи солона доир ба роияи ҳуқуқу озодиҳои маризон ва пешниҳод намудани тавсияҳо ҷиҳати баргараф намудани қамбудиҳои мавҷудбуда ва ғ.

Бо мақсади сари вақту пурра пардохт намудани зарари расонидашуда ба бемор муаллиф пешниҳод менамояд, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» навъи алоҳидаи суғурта – суғуртаи уҳдадории касбии табиб ҷой дода шавад. Ҷунин амал имқон медиҳад, ки дар сурати содир намудани хатоии тиббӣ аз ҷониби қорманди тиб, зарари расонидашуда ба мариз аз ҳисоби суғуртаи уҳдадории касбии ӯ ба таври пурра пардохт гардад, то ки мариз дар муҳлати қўтохтарин баҳри таботати худ имқоният пайдо намояд.

Хулоса

Дар асоси омўзиши паҳлуҳои назарӣ ва амалии ҳуқуқ ба саломатӣ ҷунин хулосаҳои илмӣ пешниҳод қарда мешаванд:

1. Ҳуқуқ ба саломатӣ дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ ҳанўз дар ҳазорсолаи II қабл аз мелод ба вучуд омада, ҷунин марҳилаҳои ташаккуло аз сар гузаронидааст: 1) давраи пайдоиш ва эътирофнамоии нишонаҳои алоҳидаи ҳуқуқ ба саломатӣ дар тамаддуни зардуштӣ (давраи мазкур аз ҳазорсолаи II қабл аз мелод оғоз гардида, то паҳншавии ҳуқуқи муслмонӣ дар ин сарзамин идома меёбад); 2) инкишофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар давраи амали ҳуқуқи муслмонӣ дар сарзамини таърихии

точикон (марҳилаи мазкур аз пошхӯрии давлати Сосониён ибтидо ёфта (миёнаҳои асри VII), то солҳои 20-уми қарни XX-ро дар бар мегирад; 3) давраи ташаккул ва эътирофи ҳуқуқ ба саломатӣ дар замони шуравии давлатдорӣ тоҷикон (аз таъсиси ҶМШС Тоҷикистон маншаъ гирифта, то замони ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ идома меёбад); 4) давраи вусъатёбӣ ва ҳифзи ҳуқуқ ба саломатӣ дар замони соҳибистиклолӣ (аз 9-уми сентябри соли 1991 оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад). [9–М]; [1–М]

2. Нахустин табиб дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон Аирйаман (Ирмон) ва аввалин бавучудоварандаи илми тиб дар сарзамини тоҷикон Трита маҳсуб меёбад. Тамаддуни зардуштӣ бори нахуст дар дунё илми тибро дар шакли назарӣ ва амалӣ қорӣ намуда, аввалин бемористонхоро бунёд кард ва усулҳои гуногуни табобатро ба роҳ монд. Шаҳси мариз бо номи «қасвиш» ёд мешавад ва усули хуби табобат «мантрадармонӣ» (гуфтордармонӣ ё равондармонӣ) маънидод мегардад. [10–М]; [18–М]

3. Дар давраи исломӣ тоҷикон мактабҳои хусусиро ҷиҳати омӯзиши илми тиб ва бархӯрдор намудани аҳоли аз вазъи саломатии худ ташкил намуда, китобҳои соҳавиро таълиф намуданд. Инчунин, шуроҳои махсусе таъсис ёфтанд, ки яке аз самтҳои фаъолияти онҳо бартараф намудани омилҳои сарзании бемориҳо ва пешгирӣ намудани бемориҳои сироятӣ маҳсуб меёфт. Дар ин марҳила ба масъалаи нигоҳ доштани сирри тиббӣ диққати махсус зоҳир гардида, қоидаҳои махсуси муошират ва муносибат бо маризон муқаррар карда шуд. [6–М]; [19–М]

4. Эътирофи ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ дар сатҳи конститусионӣ нахустин маротиба дар замони шуравии давлатдорӣ тоҷикон ба вучуд омад. Дар ин марҳила, ҳифзи саломатии аҳоли аз ҷумлаи уҳдадорӣ тамоми мақомоти давлатӣ, ташкилот ва муассисаҳо маънидод гардида, аз шаҳрвандон талаб карда мешуд, ки нисбат ба саломатии худ ва аъзои ҷомеа муносибати эҳтиёткоронаро раво бинанд. Инчунин, мақомоти махсуси назоратӣ дар соҳаи ҳифзи саломатии аҳоли таъсис ёфт ва нахустин қонуни махсусгардонидашуда дар соҳаи тандурустӣ қабул карда шуд. [9–М]

5. Замони соҳибистиклолиро метавон чун марҳилаи эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқ ба саломатӣ дар шакли то маш маънидод намуд. Зеро дар марҳилаи мазкур аввалин маротиба ҳуқуқ ба саломатиро халқ дар сатҳи конститусионӣ эътироф кард ва дар заминаи он санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёди соҳавӣ ва байнисоҳавӣ қабул гардид, ки ҷанбаҳои гуногуни ҳуқуқи мазкурро ба танзим дароварданд. Инчунин, кодификатсиякунонии (банизомдарории) қонунгузории соҳа анҷом дода шуд. [8–М]

6. Дар адабиёти ҳуқуқӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ истилоҳ ва ибораҳои гуногун, ба мисли «ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ», «ҳуқуқ ба саломатӣ», «ҳуқуқ ба ёрии тиббӣ», «ҳуқуқ ба ҳифзи

саломатӣ ва ёрии тиббӣ» ва ғ. мавриди истифода қарор мегиранд. Дар заминаи таҳлили масъалаи мазкур ба хулосае омадан мумкин аст, ки иборай «ҳуқуқ ба саломатӣ» метавонад моҳияти ҳуқуқи мазкурро ба таври пурра инъикос намояд. Ибора ва ё истилоҳҳои «ҳифзи саломатӣ» ва «ёрии тиббӣ» чӯзи таркибии ҳуқуқ ба саломатиро ташкил медиҳанд. Иборай «ҳуқуқ ба саломатӣ» аз муқаррароти санадҳои байналмилалӣ бармеояд, ки Тоҷикистон онҳоро тасдиқ (ратификация) намудааст. Аз ин рӯ, дар адабиёти ҳуқуқӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллии истифодаи ибора ва истилоҳи яхела ва ягонаи «ҳуқуқ ба саломатӣ» ба мақсад мувофиқ мебошад. [11–М]

7. Дар илми ҳуқуқи инсон назария ва андешаҳои мухталиф оид ба мафҳуми ҳуқуқ ба саломатӣ ҷой доранд. Аз нигоҳи мо, ҳуқуқ ба саломатӣ маҷмуи имкониятҳои хусусияти сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва тиббидошта мебошад, ки баҳри пешгирӣ ва табобати бемориҳо, нигоҳдории гигиенӣ ва санитарии ҷамъиятӣ, нигоҳдорӣ ва таҳкими солимии ҷисмонӣ ва руҳии инсон, нигоҳдории ҳаёти ҷаъоли дарозумрӣ ва расонидани кумаки тиббӣ ба шахс равона карда шуда, ба ҳар қас новобаста аз баромади милли, динӣ, вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мутааллиқ мебошад. [14–М]

8. Низомии ҳуқуқу озодиҳои инсон фарогирандаи ҳуқуқ, озода ва вазиғаҳои асосии инсон ва шаҳрванд буда, ҳуқуқ ба саломатӣ чӯзи таркибии онро ташкил медиҳад, ки он дар алоқамандӣ бо дигар ҳуқуқҳои инсон амалӣ гардида, ҷудо намудани онҳо ба аввалиндарачаву дуоминдараҷа нодуруст ва ботил мебошад. [15–М]

9. Ҳуқуқ ба саломатӣ дар таъмин ва амалӣ сохтани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд нақши марказиро иҷро менамояд. Дар раванди ҷаҳонишавии ҳуқуқ ва рӯи қор омадани муносибатҳои нав дар ҷомеаи инсонӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мазмуну моҳияти худро дигар намуда истодаанд, ки дар ин росто ҳуқуқ ба саломатӣ истисно нест. Яъне, ҳуқуқ ба саломатӣ бо таъсири ҳуқуқҳои нав эътирофшуда, ки аслан онҳоро ҳуқуқҳои баданӣ (соматикӣ) ном мебаранд, доираи мазмуну моҳияти худро васеъ намудааст. Аз нигоҳи мо, чунин таъсиррасонӣ дар бештар маврид оқибати манфӣ дошта, барои пурра амалӣ намудани ҳуқуқ ба саломатӣ монеа эҷод менамоянд ва замина мегузоранд, ки муқаррароти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар шакли зарурӣ татбиқ нагарданд. Аз ин рӯ, зарур аст то олимони соҳа мафҳуму моҳият, махсусияту таснифбандӣ ва оқибати ҳуқуқии ҳуқуқҳои баданиро мавриди баррасии амиқ қарор дода, барои ҳалли мушкилоти мавҷуда назари худро матраҳ намоянд. [20–М]

10. Аз нигоҳи мо, дар сатҳи олии таъмин намудани саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ, ки моддаи 12-и ПБҲИИФ пешбинӣ менамояд,

гайриимкон аст. Аз ин рӯ, зарурат ба миён омадааст то муқаррароти моддаи зикршудаи Паймон мавриди таҷдид қарор дода шавад. Дар ин санади байналмилалӣ хусусияти фарогир (универсалӣ)-дошта, бояд мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ чой дода шуда, уҳдадории давлатҳо чихати дар амал татбиқ намудани ин ҳуқуқ ба таври амиқ пешбинӣ гардад. Аммо ҳангоми матраҳ намудани мафҳуми ягонаи ҳуқуқ ба саломатӣ ва муайян намудани уҳдадории давлат чихати амалӣ намудани ҳуқуқи мазкур бояд вазъи иқтисодӣ ва манфиати тамоми халқу миллатҳо ба инобат гирифта шавад. Зеро, кафолат додани ҳуқуқ ба саломатӣ дар сатҳи байналмилалӣ ҳоло маъноӣ онро ифода наменамояд, ки ин ҳуқуқ дар амал татбиқ карда мешавад, балки он танҳо барои расман эътироф намудани ҳуқуқи ишорашуда хизмат наменамояд. Яъне, имрӯз мақсади асосии ҷомеаи байналмилалӣ набояд танҳо дар шакли «де-юре» эътироф намудани ҳуқуқ ба саломатӣ бошад, балки дар шакли «де-факто» амалӣ гардидани ҳуқуқ ба саломатӣ набояд аз мадди назари ҷомеаи ҷаҳонӣ дур гардад. Бинобар ҳамин, зарур аст то ҷомеаи байналмилалӣ дар баробари аз лиҳози ҳуқуқӣ кафолат додани ҳуқуқ ба саломатӣ, инчунин ба масъалаи амалан таъмин намудани ин ҳуқуқи муҳими инсоният бештар тадбирирандешӣ намояд ва ин масъала бояд ҳамчун ҳадаф ва вазифаи муҳими ҷомеаи байналмилалӣ пазируфта шавад. [6–М]

11. Мақоми қонунбарори кишвар ва Ҳукумати ҶТ як зумра санадҳои меъёрии ҳуқуқиро таҳияву қабул намудаанд, ки танзимкунандаи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар соҳаи тандурустӣ мебошанд. Аз нигоҳи мо, муносибатҳои соҳаи тандурустӣ ва ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар ин соҳа, пайваста тағйир меёбанд ва зарурат ба танзимнамоии ҳуқуқии онҳо ба вуҷуд меояд. Аз ин рӯ, мақомоти салоҳиятдори давлатӣ бояд мушкилоти ҷойдоштаи соҳаи мазкурро ҳамеша мавриди омӯзиш қарор дода, бо дарназардошти вазъи иқтисодии кишвар ва паёмадҳои замони муосир стратегия ва барномаҳои қабул намоянд, ки онҳо дурнамои рушди соҳаи тандурустиро таъмин намуда, чихати дар амал таъмин кардани ҳуқуқ ба саломатӣ дар кишвар замина гузоранд. [5–М]

12. Барои амалисозии ҳуқуқ ба саломатӣ механизмҳои ҷимояи ҳуқуқ ба саломатӣ нақши назаррасро иҷро наменамоянд. Аз нигоҳи мо, механизми ҷимояи ҳуқуқ ба саломатӣ гуфта, роҳу восита, тарзҳо ва равишҳои ба ҳам алоқамандеро меноманд, ки барои ҷимояи ҳуқуқи мазкур мусоидат намуда, дар худ объект (саломатии инсон), субъект (мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳуди шахс), асос (ҳуқуқӣ ва воқеӣ), принцип (умумӣ ва махсус), шакл (судӣ, гайрисудӣ ва ҷамъиятӣ) ва кафолат (умумӣ ва махсус)-ро чой додаанд. [16–М]

Тавсияҳо

Дар заминаи таҳқиқоти анҷомпазируфта чунин тавсияҳои илмӣ бо мақсади эътироф, ҳимоя ва амалисозии ҳуқуқ ба саломатӣ, инчунин таҷдиди қонунгузории соҳа манзур карда мешаванд:

1. Бо ба инобат гирифтани ҳуқуқ ба дахлнопазирии шахсии маризон ва касалмандон хуб мешуд, агар қисми якуми моддаи 47-и Кодекси тандурустии ҚТ дар шакли зайл матраҳ мегардид: «Бемор ҳангоми мурочиат кардан барои гирифтани кумаки тиббӣ чунин ҳуқуқҳоро дорад:

– Ба ҷо овардани дахлнопазирии шахсӣ, муомилаи бозхитромона ва башардӯстонаи қормандони тиб, инчунин ҳайати хизматрасонон...».

2. Бо мақсади фарогиртар татбиқ намудани ҳуқуқ ба дастрасии иттилоот дар соҳаи тандурустӣ пешниҳод мегардад то мақомоти соҳавӣ принсипи эътиқодро ба роҳбарӣ гирифта, дар ин замина маълумоти заруриро оид ба намуди беморӣ, роҳҳои пешгириву табобати он ва дигар маълумотеро, ки бо саломатии аҳоли робитаи зич доранд, дар сомонаҳои худ бо забони давлатӣ манзури аҳоли намоянд. Инчунин, ба мақсад мувофиқ аст, агар мақомоти соҳаи тандурустӣ ва ташкилотҳои тиббӣ сомонаҳои махсуси худро ташкил намуда, дар он оид ба номгӯи хизматрасониҳои тиббӣ, ки ройгон анҷом дода мешаванд ҷойгир намоянд, то ин ки дастрасӣ ба хизматрасониҳои машваратӣ ҷиҳати беҳдошту нигоҳдории саломатии аҳоли таъмин гардад. Дар ҳамин замина ва бо мақсади интиҳоби муассисаи тандурустӣ аз ҷониби шаҳрвандон ба мақсад мувофиқ аст, ки муассисаҳои тандурустӣ аз натиҷаи ҷаҳзаҳои маълумоти заруриро манзур созанд, ба аҳоли имконият диҳанд то сифати хизматрасонии муассисаи мазкурро баҳогузорӣ намоянд ва дар натиҷаи овоздиҳӣ ё баҳодиҳии аҳоли ҷойгоҳ ва обрӯи (рейтинги) ягонаи сатҳи хизматрасонии муассисаҳои тиббии ҷумҳурӣ дар сомонаи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии ҚТ ҳар нимсола муайян карда шавад. Бо ба инобат гирифтани гуфтаҳои ҷаҳзаҳои маълумоти заруриро мезуморем, ки қисми 3-юми моддаи 39-и Кодекси тандурустии ҚТ дар таҳрири зерин манзур карда шавад: «Шаҳрвандон оид ба усулҳои пешгири, ташхису табобати беморӣ, сатҳи бемории аҳоли ва омилҳои онҳо таъсир мерасонанд, аз ҷумла оид ба ҳолати муҳити зист, шароити қору маишат ва истироҳат барои гирифтани маълумот аз мақомот, ташкилот ва муассисаҳои тандурустӣ бевосита ва ё тавассути воситаҳои электронии ахбор, ба мисли телевизион, радио, телефони мобилӣ, шабакаҳои интернетӣ ҳуқуқ доранд». [17–М]

3. Бо ба инобат гирифтани алоқамандии ҳуқуқ ба саломатӣ бо ҳуқуқ ба озодии ҳаракат, пешниҳод карда мешавад, ки дар кишвар, аз ҷумла дар шаҳрҳои бузурги мамлакат роҳҳои махсус барои нақлиёти ёрии таъҷили

муайян карда шавад. Дар баъзе роҳҳои пойтахти ҚТ – шаҳри Душанбе ҳатти махсус барои нақлиёти ёрии таъҷили мавҷуд аст, аммо дар ҳамаи роҳҳои пойтахт, махсусан роҳҳои бузург ин дида намешавад. Дар натиҷа баъзан вақт тамбашавии нақлиёт ба миён омада, боис ба он мегардад, ки нақлиёти ёрии таъҷили сари вақт ба кумаки бемор намерасад, ё сари вақт беморро ба беморхона бурда наметавонад. Аз ин рӯ, имрӯз зарурат пеш омадааст, то дар ҳамаи роҳҳои кишвар, махсусан роҳҳои марказии шаҳрҳои бузурги ҚТ ҳатти махсус барои нақлиёти ёрии таъҷили кашида шавад, то кумаки аввалияи тиббӣ ба аҳолии мамлакат сари вақт ва босифат таъмин гардад. Инчунин, пешниҳод карда мешавад, ки нишона ё рамзи беморхона дар роҳҳо насб гардад, то шаҳрвандони хориҷӣ, ашхоси бешаҳрванд ва шаҳрвандони кишвар аз ҷойгиршавии дармонгоҳҳо дар минтақаи мазкур огаҳӣ пайдо намоянд. Ин пешниҳодҳо барои дар амал таъмин намудани ҳуқуқ ба саломатӣ ва ёрии тиббӣ замина мегузоранд.

4. Бо дарназардошти он ки имрӯз аксарияти аҳолии кишвар ба вазъи саломати худ аҳаммияти зарурӣ намедиханд, бо мақсади пешгирии ҳолатҳои сироятёбии аҳоли ба бемориҳои гуногуни сироятӣ ва бо мақсади дар сатҳи дахлдор иҷро гардидани ҳуқуқ ба саломатӣ пешниҳод менамоем, ки ҳифзи саломатӣ на танҳо ҳуқуқ, балки уҳдадории конституционии шахс муқаррар карда шавад. Аз ин рӯ, зарур аст то дар моддаи 38-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадории шахс нисбат ба саломати худ пешбинӣ карда шавад. Чунин таҷрибаро Ҷумҳурии Тоҷикистон доро мебошад, зеро дар асоси моддаи 41-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани таҳсили умумии асосӣ ҳам ба сифати ҳуқуқ ва ҳам ба сифати уҳдадории шахс маънидод карда шудааст. Ин таҷриба дар давлатҳои Фаронса, Македония ва Португалия ҷой дошта, дар ин давлатҳо ҳифзи саломатӣ ҳам ба сифати ҳуқуқ ва ҳам ба сифати уҳдадории шахс маънидод карда шудааст. [19–М]; [7–М]

5. Дар самти эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқ ба саломатӣ, инчунин низоми тандурусти давлатҳои аъзои ИА ва ИДМ панҷ масъалаи асосие ҷой доранд, ки бояд давлатҳои аъзо ба онҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир намоянд: пиршавии аҳоли (дар Тоҷикистон бошад, ҷавоншавии аҳоли); афзоиш ёфтани сатҳи бемориҳои модарзодӣ ва ё ба таври доимӣ бемор шудани аҳоли; зиёд гардидани харочот дар соҳаи тандурустӣ; норасоии мутахассисони соҳаи тандурустӣ ва розӣ набудани аҳоли аз низоми ва сатҳи хизмаграсонии тиббӣ. Мушкilotи мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷой дошта, бо мақсади бартараф намудани онҳо пешниҳод менамоем, ки дар кишвар Барномаи давлатии ҳифзи иҷтимоии шахсонӣ пиронсол ва Барномаи давлатӣ оид ба муайян намудани бемориҳои модарзодӣ қабул карда шаванд. Инчунин, пешниҳод менамоем, ки табибон расман ҳазинаи тил-

лоии миллат эълон карда шаванд ва музди меҳнати онҳо бояд то ҳадде ба-
ланд бардошта шавад, ки бо хатари ба чони онҳо таҳдидкунанда баробар
бошад. [15–М]; [19–М]

6. Дар моддаи 36-и Кодекси тандурустии ҶТ чунин меъёр чой дода
шавад: «Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва
шахсони бешаҳрванд ба кумаки таъҷилӣ ва бетаъхири тиббии ройгон дар
муассисаи тандурустии наздиктарин, новобаста аз шакли ташкилию
ҳуқуқӣ, ҳуқуқ доранд».

7. Аз сабаби он ки гузаштани муоинаи ҳатмии давравии тиббӣ яке
аз роҳҳои асосии муайян ва пешгирӣ намудани ҳар гуна бемориҳои
сироятӣ махсуб меёбад, дар Кодекси тандурустии ҶТ, ки ҳамчун санади
асосӣ ва кодификатсияшудаи соҳаи тандурустӣ дар кишвар баромад
менамояд, муҳлати гузаштани муоинаи ҳатмии давравии тиббӣ дар
қисми 5-уми моддаи 105-и кодекс ба муҳлати 6 моҳ муайян карда ша-
вад. Дар ҳамина замина, бояд ҳолатҳои истисноӣ ё афзалиятҳои нисбат
ба корхона ва ташкилоте муайян карда шавад, ки дар онҳо кормандони
зиёд кор менамоянд. Масалан, корхона ва ташкилоте, ки аз 21 то 50 на-
фар корманд доранд, 50 дар сади маблағ ва корхонаҳое, ки аз 50 нафар
зиёд корманд доранд, 25 дар сади маблағи муоинаи тиббии ҳатмии дав-
равиро супоранд. Зеро, баъзе аз корхонаву муассисаҳо (масалан,
корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти ҳӯрокворӣ ва хизматрасонии ҳӯроки
умумӣ) қобилияти пурра супоридани маблағи муоинаи тиббии ҳатмии
давравиро надоранд ва супоридани маблағи мазкур барои чунин
корхонаҳо гарониро пеш меорад. Аз ин рӯ, барои амалӣ шудани меъёри
мазкур, яъне барои он ки корхона, муассиса ва ташкилотҳои мазкур чу-
нин муқарраротро ба таври зарурӣ ва сари вақт иҷро намоянд, зарур
аст то ба онҳо имтиёзҳои зикргардида дода шавад. [4–М]

8. Бо мақсади сари вақту пурра пардохт намудани зарари расонида-
шуда ба бемор пешниҳод менамоем, ки дар Қонуни ҶТ «Дар бораи
суғуртаи тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» навъи алоҳидаи суғурта –
суғуртаи уҳдадорӣ касбии табиб чой дода шавад. Чунин амал имкон
медихад, ки дар сурати содир намудани хатоии тиббӣ аз ҷониби корманди
тиб, зарари расонидашуда ба мариз аз ҳисоби суғуртаи уҳдадорӣ касбии
ӯ ба таври пурра пардохт гардида, фавран анҷом дода шавад ва мариз дар
муҳлати кӯтоҳтарин имконият пайдо кунад то худро таъбибат намояд.

9. Бо мақсади мушаххас намудани мафҳуми «хатоии тиббӣ» ва аз
байн бурдани нофаҳмиҳо ҳангоми баррасӣ намудани парвандаҳо дар
мақомоти ҳимоякунандаи ҳуқуқ ба саломатӣ, пешниҳод менамоем, ки
дар моддаи 1-уми Кодекси тандурустии ҶТ мафҳуми «хатоии тиббӣ»
чой дода шавад.

10. Ба Қонуни ҚТ «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳо ворид карда шавад ва ниҳоди «муовини Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба «муовинони Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шавад. Ин пешниҳод ба ояндаи дарозмуҳлат нигаронида шудааст. Минбаъд дигар навъҳои муовинони Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон (оид ба ҳуқуқи занон, сайёҳон, соҳибкорон, табибон ва ғ.) ба вучуд омаданаҳ аз эҳтимол дур нест. [5–М]

11. Бо дарназардошти таҷрибаи давлатҳои пешоҳанг дар соҳаи тандурустӣ, ба инобат гирифтани моддаи 32-и Қонуни ҚТ «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва бо мақсади эҳтиромӣ риоя, ҳифзу ҳимоя, инкишоф додани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд дар соҳаи тандурустӣ, алалҳусус маризон, инчунин баррасиву ҳимояи ҳуқуқҳои, ки бо саломати аҳоли алоқамандии бевосита доранд, пешниҳод менамоем, ки дар кишвар василаи махсуси соҳавӣ – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии ҚТ ҳамчун муовини Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ таъсис дода шавад. Бояд қайд намуд, ки ҳамчун муовини Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон муаррифӣ намудани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии ҚТ маънои тобеъ будани онро ба ниҳоди ишорагардида ифода намекунад. [5–М]

12. Дар Қонуни ҚТ «Дар бораи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» боби алоҳида тахти унвони «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон – муовини Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуда, дар он вазъи ҳуқуқии ниҳоди мазкур мавриди танзим қарор дода шавад. Ба вазифаи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустӣ бояд шахсе таъин карда шавад, ки танҳо шахрвандии ҚТ-ро дошта бошад, синнаш аз 35 кам набошад, забони давлатиро донад, дорои маълумоти олии ҳуқуқшиносӣ ё тиббӣ бошад, аз сифатҳои баланди касбӣ ва ахлоқӣ бархӯрдор бошад. Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии ҚТ набояд тобеи ягон шоҳаи ҳокимияти давлатӣ бошад ва дар назди мақомоте ҳисоботдиҳанда бошад, зеро мустақилияти Ваколатдор имконият медиҳад то ҳуқуқу озодиҳои поймолшудаи маризон дар сатҳи зарурӣ ҳифз ва ҳимоя карда шавад. Аммо, Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустӣ бояд ҳар сол як маротиба оид ба вазъи риояи ҳуқуқу озодиҳои маризон ба мақомоти дахлдор маъруза пешниҳод намояд ва ҷиҳати камбудии мавҷудбуда тавсияҳои илман асоснокро манзур созад, ки пешниҳоди маъруза набояд маънои ҳисоботдиҳанда будани онро ифода намояд. [5–М]

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

I. Монографияҳо:

[1–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Ҷ. Саъдизода. – Душанбе: Баҳмандрӯд, 2016. – 164 с.

[2–М]. Сафарзода, Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций [Текст]: монография / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода. – Душанбе: ТАЙАРОН, 2018. – 176 с.

II. Воситаи таълимӣ:

[3–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон, Ҷ. Саъдизода, С.Ш. Азимов; зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Нӯшбод, 2021. – 192 с.

III. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[4–М]. Сафарзода, Н.Ф. Фарҳанги ҳуқуқии хизматрасонӣ ё нигоҳе ба асосҳои ҳуқуқии сифат ва бехатарии маҳсулоати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҷ. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. (Маҷаллаи илмӣ-иттилоотии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2020. – № 2 (30). – С. 43-56.

[5–М]. Сафарзода, Н.Ф. Зарурати таъсис додани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. (Маҷаллаи илмӣ-иттилоотии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2020. – № 3 (31). – С. 45-57.

[6–М]. Сафарзода, Н.Ф. Кафолати ҳуқуқ ба саломатӣ дар сатҳи санадҳои байналмилалӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ-таҳлилии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон). – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 24-28.

[7–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ: ҳамбастагӣ ва мушкилоти татбиқ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 58-66.

[8–М]. Сафарзода, Н.Ф. Рушди ҳуқуқ ба саломатӣ дар даврони Истиқлол [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 4 (24). – С. 65-71.

IV. Мақолаҳои илмие, ки дар нашриҳои дигар ҷошудаанд:

[9–М]. Сафарзода, Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2018. – № 3 (11). – С. 21-25.

[10–М]. Сафарзода, Н.Ф. Исторические предпосылки зарождения международного права в период зороастризма [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Государствоведение и права человека. (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ). – Душанбе, 2018. – № 4 (12). – С. 16-22.

[11–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ: мафҳум, моҳият ва истилоҳот [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021)» ва «400-солагии Миробид Сайиди Насафӣ», ҷилди II. – Душанбе, 2019. – С. 120.

[12–М]. Сафарзода, Н.Ф. Инъикоси ҳуқуқи инсон дар Қонунномаи Сосониён [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Эълوميю умумии ҳуқуқи инсон ва раванҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эълوميю умумии ҳуқуқи инсон / зери таҳрири номзоди илмӣ ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 90-93.

[13–М]. Сафарзода, Н.Ф. Декларация Великого Куруша (Кира Великого) и её роль в наше время [Текст] / Н.Ф. Сафарзода, Дж. Саъдизода // Комфортная правовая среда в современной России: проблемы и перспективы формирования: сборник научных трудов по материалам IV Международных законодательных чтений (11 октября 2019 г., г. Саратов) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. – С. 81-83.

[14–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мафҳуми ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эълوميю умумии ҳуқуқи инсон / зери таҳрири номзоди илмӣ ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 163-168.

[15–М]. Сафарзода, Н.Ф. Право на здоровье: сравнительно-правовой анализ [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Современная юридическая наука и практика: актуальные проблемы: сборник научных статей по материалам V Международного научно-практического форума магистрантов, аспиран-

тов и молодых ученых (Саратов, 20 марта 2020 г.) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2020. – С. 66-67.

[16–М]. Сафарзода, Н.Ф. Реализация права на здоровье в современном мире [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Леденцовские чтения. «Бизнес. Наука. Образование». Правовые и экономические аспекты: сборник материалов VIII Международной научно-практической конференции. Секция высшего образования с участием специалистов и обучающихся среднего профессионального образования и школьников (г. Вологда, 23 апреля 2020 г.) / отв. ред. Ю.А. Пеганова; Северо-Западный институт (филиал) Университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА). – Вологда: Фонд развития филиала МГЮА имени О.Е. Кутафина в г. Вологде, 2020. – С. 546-550.

[17–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мушкилоти амалишавии ҳуқуқи инсон дар шароити хуруҷи саросарвабо [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Ҷ. Саъдизода // Проблемаҳои ҳуқуқӣ дар шароити мавҷудияти COVID-19: маводи конференсияи илмӣ-амалӣ (1 сентябри соли 2020). – Душанбе: ДДТТ, 2020. – С. 134-143.

[18–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба саломатӣ дар тамаддуни зардуштӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)». Ҷилди II. – Душанбе, 2020. – С. 103-104.

[19–М]. Сафарзода, Н.Ф. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Масъалаҳои назариявӣ амалисозии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 213-221.

[20–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мулоҳизоте чанд доир ба эътирофномаи ва амалисозии ҳуқуқи инсон [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон // Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ (7-уми декабри соли 2021) / зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 10-20.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 340:614 (575.3)
ББК: 67.6:5 (2таджик)
С – 33

САФАРЗОДА НЕКРУЗ ФАЙЗИ

**ПРАВО НА ЗДОРОВЬЕ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 –
Теория и история права и государства; история учения о праве и
государстве (юридические науки)

Душанбе – 2022

Диссертация выполнена на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

Научный руководитель: **Рахмон Дилшод Сафарбек** – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Бободжонзода Исрофил Хусейн** – доктор юридических наук, доцент, заведующий отделом теоретических проблем современного государства и права Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана

Хайруллоев Фаррух Сайфуллоевич – кандидат юридических наук, доцент кафедры государственно-правовых дисциплин факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан

Ведущая организация: Таджикский государственный университет коммерции

Защита диссертации состоится «21» июня 2022 г. в 10⁰⁰ на заседании диссертационного совета 6D.KOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета ТНУ).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в центральной научной библиотеке Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17).

Автореферат разослан « ____ » _____ 2022 года.

Ученый секретарь диссертационного совета, доктор юридических наук, доцент

Назаров А.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. «Здоровая нация, – подчеркивает Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон, – является основой здорового общества»¹. Действительно, здоровье человека является бесценным богатством и великим благом, которое служит для достижения фундаментальных целей и без которого невозможно обеспечить достойную жизнь. Фундаментальная основа человеческого общества также зависит от уровня здоровья населения, в совокупности его обеспечение способствует сохранению государственной и международной безопасности. Однако обеспечение здоровья населения на должном уровне является гарантом правовых основ охраны здоровья, и пути их реализации становятся всё более значимыми. Исходя из этого, мировое сообщество в прошлом веке и по сей день, уделяя особое внимание проблеме охраны здоровья населения, гарантирует право на здоровье всем людям, независимо от их нации, расы, пола, языка, вероисповедания, социального положения и т.д.

Республика Таджикистан после обретения государственной независимости взяла курс на построение демократического, правового, светского и унитарного государства, признала высшей ценностью права и свободы человека, составной частью которых является право на здоровье. С целью регулирования общественных отношений в сфере здравоохранения, осуществления конституционных прав граждан и охраны здоровья населения принято множество нормативных правовых актов, рассмотрение которых с теоретической и практической точки зрения представляется весьма значимым.

Исследование формирования прав и свобод человека и гражданина, в частности права на здоровье, в разные периоды истории таджикского народа дает возможность раскрыть отдельные черты и неясности национальной правовой системы в истории и использовании позитивного опыта на уровне законодательства и практики современности. Потому что в условиях глобализации отдельные народы и нации борются за то, чтобы в наиболее выгодном свете представлять свою историю, культуру и национальное достояние мировому сообществу (людям), и поэтому иногда свои специфические обычаи и традиции навязывают другим. Данные деяния могут негативно влиять на небольшие и развивающиеся государства, например, на Республику Таджикистан.

¹ Послание Президента Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 декабря 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mmk.tj/ru/president/letter/2016> (дата обращения: 25.01.2021 г.).

В юридической науке, национальном законодательстве и международных документах используются различные определения, выражения, термины и разнообразные комментарии права на здоровье, такие как «право на охрану здоровья», «право на охрану здоровья и медицинскую помощь», «право на здоровье», «право на здравоохранение», «право на медицинскую помощь», «физическое и психическое здоровье», «медицинский уход», которые могут привести к правовому многообразию и двоякому толкованию в системе законодательства. Учитывая данное обстоятельство, считаем своевременными разработку единого термина и определения права на здоровье, и выявление их составляющих элементов.

Нужно отметить, что права и свободы человека и гражданина действуя во взаимосвязи, порождают систему прав человека. В случае не действия или негативного действия праву, обязательно сущность и содержание другого права изменится. Особенно в процессе глобализации есть вероятность появления новых отношений, которое с точки зрения права нуждаются в правовой регламентации. В связи с этим, международное сообщество толкуют права и свободы человека больше чем есть, отношение которые выходит за рамки морали и чужой человеческой культуры оценивают, как права человека и придают им правовое значение. Если данное действия с одной стороны угрожают национальным интересам, с другой стороны ущемляют качества реализации прав человека, даже могут стать причиной неприменения норм законодательства в области прав человека, которое право на здоровье не исключение. Исходя из этого, возникло необходимость определить роль и место право на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина.

В современном мире жизни и здоровью человека угрожает множество факторов, таких как загрязнение воздуха, нехватка чистой питьевой воды, изменение климата, увеличение инфекционных и неинфекционных заболеваний, рост заболеваемости населения гриппом, проживание населения в неприемлемых для жизни условиях, чрезмерное использование антибактериальных и антисептических средств, появление новых опасных вирусов, низкий уровень финансирования сферы здравоохранения, несвоевременное оказание медицинской помощи и др. С научной точки зрения, рассмотрение и предложение наиболее эффективных способов решения проблем сохранения здоровья населения, обеспечение права на здоровье и совершенствование законодательства в данной сфере могут оказать существенное влияние на уровень здоровья населения.

В конце 2019 года весь мир подвергся пандемии коронавируса, от которого скончались миллионы людей*, и отдельные его мутации, такие как «дельта» и «омикрон», находятся на стадии активного распространения и требуют от мирового сообщества совместной борьбы. То есть данное заболевание ещё раз доказало важность права на здоровье и, привлекая все большее внимание человечества к охране здоровья, свидетельствует о невозможности реализации других прав человека без учета указанного права.

Все вышеизложенные аргументы повышают актуальность теоретического и практического исследования права на здоровье.

Степень изученности темы исследования. Круг вопросов, рассмотренных при научном исследовании, является достаточно широким, и различные его аспекты изучены отечественными и зарубежными учеными. Однако необходимо отметить, что до сегодняшнего дня в отечественной юридической науке комплексного теоретического и практического исследования, посвященного сфере охраны здоровья населения, не имеется.

Изучению различных аспектов прав человека посвящены труды некоторых отечественных ученых, на которые автор опирался при написании диссертации. В частности к ним относятся труды У.А. Азиззода¹, З. Ализода², А.М. Диноршоха³, А.И. Имомова⁴, Ш.Ф. Искандарова⁵, И.К. Миралиева⁶,

«*» Согласно сведениям, предоставленным Всемирной организацией здравоохранения, до 22 января 2022 г. 346 млн. людей заразились указанным вирусом и 5,5 млн. людей из их числа скончались. См.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://index.minfin.com.ua/reference/-coronavirus/> (дата обращения: 22.01.2022).

¹ См.: Азизов У.А. Защита жизни, здоровья, чести и достоинства человека в правовой системе зороастризма // Государствоведение и права человека. (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ). – Душанбе, 2016. – № 3 (03). – С. 50-57.

² См.: Ализода З. Защита прав и свобод человека посредством органа Уполномоченного по правам человека // Развитие судебного права, уголовного права и правоохранительной деятельности в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2015. – С. 22-30.

³ См.: Диноршоев А.М. Механизмы защиты прав человека в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2014. – 150 с.; Диноршоев А.М., Сафаров Д.С. Хукуки инсон. – Душанбе, 2010. – 320 с.

⁴ См.: Имомов А. Хукуки конституцисиии Чумхурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо. – Душанбе: Офсет Империя, 2017. – 760 с.

⁵ См.: Искандаров Ш.Ф. Становление и развитие специализированных государственных правозащитных институтов по правам человека в Таджикистане: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 190 с.

⁶ См.: Миралиев И.К. Правовое государство и права человека: монография. – Душанбе, 2015. – 258 с.

Э.С. Насриддинзода¹, Д.С. Рахмона², И.И. Саидзода³, Б.А. Сафарзода⁴, Дж. Саъдизода⁵, А.Г. Холиқзода⁶, Ш.М. Хамдамова⁷, Р.Ш. Шарофзода⁸, Д.Х. Эльназарова⁹ и др.

Группа отечественных ученых исследовали различные аспекты права на здоровье в рамках юридических наук и истории, к которым можно от-

¹ См.: Насриддинзода Э.С. Фарханги ҳуқуқӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 316 с.; Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Меҳрона-2017, 2019. – 204 с.

² См.: Раҳмон Д.С. Ҳуқуқи инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвиятҳои тафовутҳои фарҳангӣ-ғамаддунӣ: масъалаҳои назарӣ, усулӣ ва амалӣ-ҳуқуқӣ: дис. ... доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2019. – 479 с.; Раҳмон Д.С. Права человека в условиях глобализации: теоретические и методологические проблемы. – Душанбе, 2019. – 376 с.

³ См.: Саидов И.И. Развитие личных и политических прав человека в Таджикистане: историко-правовой и общетеоретический анализ: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 209 с.

⁴ См.: Сафаров Б.А. Ҳуқуқи байналмилалӣ ҳуқуқи инсон ва аҳамияти омӯзиши он дар замони муосир // Поси ҳуқуқи инсон чун дастоварди умумибашарӣ: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба муносибати 65-умин солгарди қабули Эълومияи умумии ҳуқуқи башар / зери таҳрири н.и.х. Сафаров Б.А. – Душанбе, 2014. – С. 8-15.

⁵ См.: Саъдизода Ҷ. Ташаккулҳои фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон: дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2017. – 241 с.; Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве // Проблемы соотношения международного и национального права: материалы Межуниверситетской научно-практической конференции 24-25 марта 2014 года / под общ. ред. Е.М. Павленко, А.М. Диноршоева. – Москва-Душанбе, 2014. – С. 264-272.

⁶ См.: Холиқов А.Ғ. Андешаи давлати миллӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – 685 с.; Ганҷинаи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқи тоҷикон. (Хрестоматияи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон) / муҳаррири масъул ва мураттиб А. Холиқзода. Китоби I: Ҳуқуқ дар аҳди бостон. Қисми 1. Авасто; Қисми 2. Вандидод. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 488 с.

⁷ См.: Хамдамова Ш.М. Понятие и место Уполномоченного по правам человека в системе органов государственной власти Республики Таджикистан // Актуальные проблемы права на современном этапе: взгляд молодёжи: материалы Второй Международной научной студенческой конференции (Душанбе, 24 апреля 2015 г.) – Душанбе: РТСУ, 2015. – С. 273-277.

⁸ См.: Сотиволдиев Р.Ш. Права человека в контексте основных тенденций их доктринального, идеологического и практического понимания и воплощения // Государствоведение и права человека. – 2016. – № 3 (03). – С. 22-29.

⁹ См.: Эльназаров Д.Х. Конституционно-правовое регулирование защиты прав и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан: вопросы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2019. – 364 с.

нести И.Х. Бободжонзода¹, Дж. Б. Бабаджонова², А.Р. Нуриёна³, Ш.Л. Халикова⁴ и Н.А. Шукурову⁵.

Необходимо отметить, что и зарубежными учеными в рамках диссертационных исследований были рассмотрены отдельные аспекты права на здоровье, которые были использованы автором в процессе изучения темы исследования, в частности, работы Е.В. Воронцова⁶, С.А. Дюжикова⁷, Н.А. Каменской⁸, Т.Ш. Капанадзе⁹, И.А. Колоцей¹⁰, Н.В. Косолаповой¹¹, А.Б. Литовки¹², Е.А. Отставновой¹³, А.Е. Черныха¹⁴.

¹ Ниг.: Бабаджанов И.Х. Гражданско-правовые проблемы права на жизнь и здоровье: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2004. – 175 с.

² См.: Бабаджанов Дж. Б. Ответственность в сфере медицинской деятельности (гражданско-правовые аспекты и их реализация): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2020. – 198 с.

³ См.: Нуриён А.Р. Формирование и развитие медицинских и фармацевтических знаний в Мавераннахре и Хорасане в IX-X вв.: дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 2018. – 169 с.

⁴ См.: Халиков Ш.Л. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Душанбе, 2017. – 28 с.

⁵ См.: Шукурова Н.А. Правовые аспекты оказания платных медицинских услуг в рамках системы частного здравоохранения Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2019. – 214 с.

⁶ См.: Воронцова Е.В. Конституционное право на охрану здоровья и его реализация в сфере государственного контроля за качеством товаров и услуг: дис. ... канд. юрид. наук. – Елец, 2014. – 222 с.

⁷ См.: Дюжиков С.А. Конституционное обеспечение права на охрану здоровья в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2001. – 24 с.

⁸ См.: Каменская Н.А. Конституционное право на охрану здоровья и медицинскую помощь: современные гарантии обеспечения, принципы реализации и механизмы защиты: дис. ... канд. юрид. наук. – Владикавказ, 2011. – 184 с.

⁹ См.: Капанадзе Т.Ш. Конституционное право граждан СССР на охрану здоровья и вопросы его реализации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1984. – 180 с.

¹⁰ См.: Колоцей И.А. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь как конституционная ценность: дис. ... канд. юрид. наук. – Архангельск, 2010. – 230 с.

¹¹ См.: Косолапова Н.В. Конституционное обеспечение права граждан на медицинскую помощь: дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2000. – 181 с.

¹² См.: Литовка А.Б. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 194 с.

¹³ См.: Отставнова Е.А. Конституционные основы защиты права человека и гражданина на охрану здоровья и медицинскую помощь в современной России / под ред. В.Т. Кабышева. – Саратов: Наука, 2013. – 188 с.

¹⁴ См.: Черных А.Е. Конституционное право граждан на охрану здоровья и проблемы его реализации в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2012. – 190 с.

Так же, в отдельных научных трудах, выразили свои взгляды относительно различных аспектов права на здоровье такие зарубежные ученые, как И.Г. Ананских¹, В.А. Белокопытов², Т. Брижит³, М.В. Вронская⁴, И.В. Гончаров⁵, В.И. Крусс⁶, М.А. Лаврик⁷, Е.А. Лукашева⁸, В.Ф. Москалено⁹, Е.М. Нестерова¹⁰, А.Н. Пищита¹¹, В.В. Ф.М. Рудинский¹³, Г.Э. Улумбекова¹⁴, О.Т. Цуциева¹⁵, О.А. Цыганова¹,

¹ См.: Ананских И.Г., Чернова О.Ю. Соматические права в системе прав человека // Юридическая наука: история и современность. – 2013. – № 12. – С. 11-17.

² См.: Белокопытов В.А. Право на охрану здоровья и медицинскую помощь // Отечественная юриспруденция. – 2017. – № 11 (25). – С. 31-32.

³ См.: Брижит Т. Право на здоровье: теория и практика. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 349 с.

⁴ См.: Вронская М.В. Право на охрану здоровья: историко-теоретический аспект // Юрист - Правоведь. – 2007. – № 3. – С. 65-68.

⁵ См.: Гончаров И.В. Соматические права: вопросы юридического признания и практика реализации // Труды Академии управления МВД России. – М., 2018. – № 2 (46). – С. 23-27.

⁶ См.: Крусс В.И. Личностные (соматические) права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы // Государство и право. – М., 2000. – № 10. – С. 43-50.

⁷ См.: Лаврик М.А. К теории соматических прав человека // Сибирский юридический вестник. – 2005. – № 3. – С. 24-25.

⁸ См.: Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / под общ. ред. Е.А. Лукашевой. – М.: НОРМА, 2002. – 420 с.

⁹ См.: Москаленко В.Ф. Здоровье как право человека: исторические аспекты // Международный медицинский журнал. – 2003. – № 2. – С. 6-10.

¹⁰ См.: Нестерова Е.М. Понятие и юридико-социальная сущность соматических прав человека // Социально-экономическое явления и процессы. – 2011. – № 7 (29). – С. 222-226.

¹¹ См.: Пищита А.Н. Обязательное страхование профессиональной ответственности медицинских работников как экономический фактор повышения качества медицинской помощи // Законодательство и экономика. – 2007. – № 3. – С. 47.

¹² См.: Пучкова В.В., Цергер В.И. Зарубежный опыт реализации конституционного права граждан на охрану здоровья: проблемы и перспективы правового обеспечения // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. – Волгоград, 2019. – № 1 (46). – С. 375-379.

¹³ См.: Рудинский Ф.М., Гаврилова Ю.В., Крикулова А.А., Сошникова Т.А. Экономические и социальные права человека и гражданина: современные проблемы теории и практики. – М., 2009. – С. 271.

¹⁴ См.: Улумбекова Г.Э. Здравоохранение России: 2018-2024 гг. Что надо делать? // ОРГЗДРАВ: новости, мнения, обучение. Вестник ВШОУЗ. – 2018. – № 1. – С. 9-16.

¹⁵ См.: Цуциева О.Т., Икоев В.Т. Норвежская система здравоохранения: особенности организации и финансирования // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 9-3. – С. 601-608.

О.В. Чередниченко², чьи работы также были использованы соискателем.

Связь исследований с научными программами и темами. Диссертация подготовлена в рамках реализации перспективной программы научно-исследовательских работ кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета «Теоретические проблемы формирования правовой системы Республики Таджикистан в современное время на 2016-2020 гг.» и «Теоретические и практические проблемы национальной правовой системы в условиях глобализации на 2021-2025 гг.».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является анализ теоретических и практических аспектов права на здоровье на основе историко-правовых источников, национального законодательства и международно-правовых актов, а также предложение путей решения и совершенствования законодательства отрасли в целях признания, соблюдения и охраны права на здоровье.

Задачи исследования. В соответствии с обозначенной целью, были поставлены следующие задачи:

- изучение исторических основ формирования права на здоровье в истории права таджикского народа;
- всесторонний анализ определения права на здоровье и выявление его составляющих элементов;
- определение места права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина;
- проведение сравнительно-правового анализа права на здоровье в законодательстве и на практике отдельных государств;
- анализ международных и национальных гарантий права на здоровье как основы реализации данного права;
- изучение путей и способов защиты права на здоровье.

Объект исследования составляют общественные отношения, которые являются причиной обеспечения, реализации и защиты права на здоровье.

¹ См.: Цыганова О.А., Светличная Т.Г. Формирование систем защиты прав пациентов в зарубежных странах // Экология человека. – 2013. – № 3. – С. 39-45.

² См.: Чередниченко О.В. Правовая природа и содержание права граждан на охрану здоровья // Право и демократия: сборник научных трудов. – 2010. – № 21. – С. 12-20.

Предмет исследования составляют идеи, учения и взгляды, которые охватывают условия, пути, закономерности развития и механизмы защиты права на здоровье.

Этап, место и период исследования. Данное диссертационное исследование охватывает четыре этапа развития права на здоровье: 1) этап становления и развития права на здоровье в зороастрийской правовой системе; 2) этап развития права на здоровье в период действия мусульманского права на исторической территории таджиков; 3) этап развития права на здоровье в советский период; 4) современный этап развития права на здоровье в период независимости. В рамках диссертационного исследования рассматривается становление и развитие права на здоровье на территории исторического и современного Таджикистана. Также проводится сравнительный анализ законодательства и практики государств-участников Содружества Независимых Государств и Европейского Союза в области права на здоровье, что делает полной сущность и содержание диссертации. Период диссертационного исследования охватывает 2018-2022 гг. Однако автор диссертации занимался исследованием истории прав человека и права прав человека, в том числе права на здоровье, ещё до утверждения темы своей диссертации, и даже опубликовал научную монографию в этом направлении.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу исследования составили научно-теоретические работы отечественных и зарубежных ученых, в которых рассмотрены различные аспекты права на здоровье. При подготовке диссертации автор опирался на труды У.А. Азиззода, Ф.Ш. Алиева, З. Ализода, Н.И. Бобоевой, И.Х. Бободжонзода, Т. Брижита, Э.Б. Буризода, Е.В. Воронсовой, А.М. Диноршоха, А.И. Имомова, Ш.Ф. Искандарова, Н.А. Каменской, И.А. Колоцей, М.А. Махмудзода, И.К. Миралиева, Э.С. Насриддинзода, А.Р. Нуриёна, Е.А. Отставновой, Д.С. Рахмона, И.И. Саидзода, Б.А. Сафарзода, Дж. Саъдизода, Ф.Т. Тохинова, Ф.С. Хайруллоева, А.Г. Холикзода, А.Е. Черних, Р.Ш. Шарофзода, Ф.М. Шоева, Н.А. Шукуровой и др.

Методологические основы исследования. Методологическую основу диссертации составили общенаучные и частные методы, такие как диалектический, логико-лингвистический, статистический, формально-юридический, сравнительно-правовой, историко-правовой и другие методы.

С использованием диалектического метода изучено становление и развитие права на здоровье на исторической территории таджиков с древнейших времен до современного периода, а также определены исторические условия и другие факторы, способствовавшие форми-

рованию и развитию данного права. На основе логико-лингвистического метода проанализированы существующие термины и словосочетания по определению понятия права на здоровье, а также предложено использование единого термина с точки зрения логики и лингвистики. При этом право на здоровье исследовано логико-лингвистическим методом, отражена реальная реализация этого права в современный период. В процессе исследования права на здоровье с использованием статистического метода определены уровень смертности, рождаемость, состояние финансирования здравоохранения и степень обращения к средствам защиты исследуемого права. Также на основе формально-юридического метода право на здоровье рассматривается как чисто юридическое явление, определяются его понятие и составляющие элементы. С помощью формально-юридического метода изучено действующее законодательство Республики Таджикистан и зарубежных стран, а также международно-правовые акты. Сравнительно-правовым методом изучено законодательство Республики Таджикистан, нормативные правовые акты зарубежных стран и международно-правовые акты в области права на здоровье, а также выявлено сходство и различие между ними. Историко-правовой метод позволил изучить предмет диссертации не только как современное правовое явление, но и как историческое. В результате историко-правового анализа диссертации было определено, что право на здоровье проходило различные исторические этапы, и таджикский народ с древних времен знаком с этим правом, т.е. связь с такими явлениями, как здоровье, медицинская помощь и их правовое обеспечение существовала на исторической территории таджиков ещё в глубокой древности, и такой вывод можно сделать только в результате широкого использования историко-правового метода. В совокупности указанные методы позволили детально, полно и объективно изучить тему, найти решения поставленных задач.

Эмпирическая основа. В процессе диссертационного исследования были использованы Конституция Республики Таджикистан, конституционные законы, кодексы, законы, решения Правительства Республики Таджикистан, государственные программы и стратегии. Наряду с национальными актами, а также некоторыми международно-правовыми актами в области прав человека было использовано законодательство отдельных государств о правах человека и охране здоровья. При этом документы относительно права на здоровье, которые были приняты в рамках Уполномоченного по правам человека в РТ и Уполномоченного по правам ребёнка в РТ, в частности, их годовые отчеты, акты, принятые в рамках Всемирной ор-

ганизации здравоохранения, и статистические данные министерств и ведомств, а также других государственных органов послужили эмпирической базой диссертации.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в том, что это первое комплексное исследование по теоретическим и практическим свойствам права на здоровье с учетом исторического периода развития права таджикского народа, национального законодательства, международно-правовых актов и законодательства отдельных стран. Основные положения, выносимые на защиту, отражают научную новизну исследования и результаты решения поставленных задач, которые можно разделить на следующие группы:

– В результате диссертационного исследования определены этапы становления права на здоровье в истории права таджикского народа;

– Предложено понятие права на здоровье и признано целесообразным использование термина «право на здоровье» в юридической литературе и национальных нормативно-правовых актах;

– Определена роль и место права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина;

– Проведен сравнительно-правовой анализ права на здоровье в законодательстве и практике отдельных государств, определено современное состояние и перспективы реализации данного права;

– Выявлены и всесторонне изучены национальные и международные гарантии здоровья, выявлены законодательные и практические проблемы в реализации данного права и указаны пути их решения с правовой точки зрения;

– Проанализированы пути и средства защиты права на здоровье и сделаны полезные предложения по укреплению национальных механизмов защиты права на здоровье.

Положения, выносимые на защиту. Научная новизна исследования подтверждается следующими положениями теоретического характера, выносимыми на защиту:

1. Уникальные историко-правовые источники свидетельствуют о том, что таджикский народ еще во II тыс. до нашей эры с целью признания и уважения прав и свобод человека защищал их с помощью различных правовых механизмов, в чем право на здоровье не было исключением. Формирование и развитие права на здоровье в истории права таджикского народа прошло четыре основных периода: зороастризм, ислам, советский период и период независимости. Зороастрийская цивилизация, впервые в мире в теоретической и практической форме реализуя медицинскую науку, построила первые больницы и использовала различные способы лечения.

Больной человек упоминается как «касвиш» и методы лечения толкуются как «мантрадармони» (гуфтордармони, равнодармони). В исламский период таджики создали частные школы для изучения медицинской науки, а также написали отраслевые книги. Образовались специальные советы, одним из направлений которых было устранение вспышек заболеваний и предотвращение инфекционных болезней. В этот период особое внимание уделяли медицинской тайне и отношению к пациентам. Признание права на здоровье на уровне конституции впервые было закреплено в советский период, а его охрана была обязанностью всех государственных органов. Был образован специальный надзорный орган в сфере охраны здоровья населения и был принят первый специализированный закон в сфере здравоохранения. В период независимости право на здоровье непосредственно было признано народом на конституционном уровне, на основе которого был принят ряд нормативно-правовых актов, которые в последующем были кодифицированы.

2. Право на здоровье – совокупность ресурсов политического, правового, экономического, социального, культурного, научного и медицинского характера, направленных на предотвращение заболеваний, поддержание общественной гигиены и санитарии, сохранение и развитие физического и психического здоровья человека, сохранение активного долголетия и оказание медицинской помощи, относящихся ко всем людям, независимо от их нации, религии, политического, экономического и социального положения.

3. В юридической литературе и национальных нормативных правовых актах считается целесообразным использование термина или выражения «право на здоровье». Потому что:

а) Термин «право на здоровье» разъясняет сущность определения Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах, который гарантирует всем лицам высшую степень доступа к физическому и психическому здоровью.

б) Во многих странах мира охрана прав человека выступает в качестве обязанности государства, которая также закреплена в части 3 статьи 5 Конституции Республики Таджикистан. То есть охрана применяется в отношении всех прав. В связи с использованием термина «охрана» в праве на здоровье может ограничивать его сущность и сферу применения.

в) Если будет использован термин «право на охрану здоровья», то это означает, что «охрана здоровья» является только объектом права на охрану здоровья, что, по сути, является неправильным, потому что «охрана здоровья» - не только объект права на охрану здоровья, но и одновременно является объектом права на жизнь.

г) При использовании термина «право на здоровье» государство берет на себя обязательства по обеспечению благоприятных условий в целях сохранения здоровья населения.

д) С логической точки зрения использование термина «право на здоровье» является целесообразным. В такой форме изложение прав человека можно явно наблюдать. Например, право на жизнь, право на жилище, право на труд и др.

е) Право на медицинскую помощь является частью права на здоровье и служит для его реализации и дополнения.

4. Под механизмами защиты права на здоровье понимаются взаимосвязанные способы и средства, методы и подходы, которые, способствуя защите данного права, содержат в себе объект (здоровье человека), субъект (государственные органы власти, гражданское общество, сама личность), основу (правовую и реальную), принципы (общие и специальные), форму (судебная, несудебная и общественная формы) и гарантии (общие и специальные).

5. Право на здоровье является основным правом человека, играющим важную роль в обеспечении и реализации других прав человека, но современные процессы ограничивают его сферу действия и в дальнейшем создают препятствия для его реализации на должном уровне; такие препятствия имеют негативные последствия, которые являются не только причиной снижения уровня здоровья населения, но и являются причиной несоблюдения правовых норм в сфере прав человека. Одним из негативных факторов современного мира выступают соматические права. Независимо от того, что в законодательстве страны закреплены некоторые соматические права (например, трансплантация органов), некоторые из этих прав находятся на фоне вхождения в правовую систему, в том числе в нашу национальную правовую систему, и они ставят под вопрос здоровье общества и человека. Ни в коем случае нельзя согласиться с реализацией данных прав (например, смена пола).

6. Сегодня необходимо, чтобы положения статьи 12 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах были заново пересмотрены. В данном универсальном акте необходимо закрепить единое определение права на здоровье и обязанность государства по созданию условий для реализации данного права, но при установлении единого определения права на здоровье и обязанности государства в реализации данного права должны учитываться экономическое положение и интересы всех народов и наций. Однако гарантирование права на здоровье на международном уровне еще не означает, что данное право будет реализовано, это только означает официальное признание данного права.

То есть сегодня основной целью международного сообщества не должно быть только признание «де-юре» права на здоровье, а реализация «де-факто» данного права.

В результате проведенного научного исследования автором были сделаны следующие **рекомендации практического характера**:

1. Сегодня большая часть населения страны не уделяет должного внимания уровню своего здоровья, что является причиной распространения различных инфекционных заболеваний, а также неприменения норм законодательства об охране здоровья населения. В связи с этим, в целях предотвращения ситуации заражения населения различными инфекционными заболеваниями, а также исполнения права на здоровье на должном уровне, было бы эффективнее установить охрану здоровья не только как право, но и как конституционную обязанность личности. С этой целью считаем важным закрепление в статье 38 Конституции Республики Таджикистан обязанности личности в отношении к своему здоровью. Данная практика существует во Франции, Македонии, Португалии, в этих государствах охрана здоровья закреплена в качестве и права, и обязанности личности.

2. Сравнительно-правовой анализ права на здоровье в государствах-членах Европейского Союза и Содружества Независимых Государств показывает, что в государствах-членах указанных структур имеют место пять основных вопросов, на которые им следует обратить особое внимание: старение населения (в Таджикистане – наоборот); развитие уровня врожденных заболеваний или непрерывное заболевание населения; увеличение расходов в сфере здравоохранения; нехватка специалистов в сфере здравоохранения и неудовлетворительное состояние и несоответствие системы и уровня медицинского обслуживания требованиям населения. Данная проблема также существует в Таджикистане, и в целях её решения предлагаем принять Государственную программу социальной охраны престарелых лиц и Государственную программу по установлению врожденных заболеваний. Также предлагаем считать врачей «золотым запасом» нации и привести в соответствие их заработную плату со степенью угрозы их жизни.

3. Так как обязательный периодический медицинский осмотр является одним из основных путей определения и предотвращения различных инфекционных заболеваний, в Кодексе здравоохранения Республики Таджикистан в части 5 статьи 105 сроком прохождения обязательного периодического медицинского осмотра должен быть установлен шестимесячный срок. На основе этого должны устанавливаться исключения или привилегии в отношении предприятий и организаций где работает множество работников. Например, для таких предприятий и организаций, в которых

число работников составляет от 21 до 50 человек - 50 % суммы, предприятия, в которых работают более 50 человек, должны оплатить 25 % суммы обязательного периодического медицинского осмотра, поскольку некоторые предприятия и учреждения (например, производственные предприятия продуктов питания и услуг общепита) не способны полностью оплатить обязательный периодический медицинский осмотр, и оплата такой суммы для них является обременительной. В связи с этим, в целях практической реализации данной нормы, т.е., чтобы предприятия, учреждения и организации выполняли своевременно и на должном уровне данное требование, нужно предоставить им вышеуказанные льготы.

4. В целях своевременного и полного возмещения причиненного вреда пациенту автор предлагает установить отдельный вид страхования – страхование профессиональных обязанностей врача – в Законе Республики Таджикистан «О медицинском страховании в Республике Таджикистан». Данные действия будут способствовать тому, что если в результате совершения врачебной ошибки причинен вред пациенту, то он будет возмещен полностью за счет страхования профессиональных обязанностей врача, чтобы пациент в короткий срок получил возможность лечиться.

5. Для конкретизации определения «врачебная ошибка» в целях устранения недопонимания в результате расследования дел в правозащитных органах права на здоровье предлагается, чтобы «врачебная ошибка» было внедрена в статье 1 Кодекса здравоохранения Республики Таджикистан.

6. С учетом практики передовых государств в сфере здравоохранения и положений статьи 32 Закона Республики Таджикистан «Об Уполномоченном по правам человека в РТ» в целях уважения, соблюдения, охраны, защиты и развития прав и свобод человека и гражданина в сфере здравоохранения, особенно больных, а также рассмотрения и защиты прав, которые непосредственно связаны со здоровьем населения, предлагаем образовать в стране специальный отраслевой механизм – Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан как заместителя Уполномоченного по правам человека. На должность Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан может быть назначено лицо, имеющее только гражданство Республики Таджикистан, не моложе 35 лет, владеющее государственным языком, имеющее высшее юридическое или медицинское образование, обладающее высокими профессиональными и моральными качествами.

Теоретическое и практическое значение исследования. Материалы исследования дополняют научные представления о праве на здоровье, могут служить источником для дальнейших исследований. Результаты исследования позволяют определять основные пути формирования права на

здоровье, понятие, сущность и место права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина, уточнить механизмы защиты права на здоровье.

Научные положения и практические рекомендации, сформулированные в диссертации, могут быть использованы при разработке законодательства в сфере здравоохранения и социального обеспечения, подготовке государственных стратегий, программ и концепций развития механизмов защиты права на здоровье, образования в сфере прав человека. Материалы исследования могут быть использованы при преподавании дисциплин «История государства и права Таджикистана», «Права человека», «История прав человека», «Сравнительное правоведение», «Конституционное право Республики Таджикистан и зарубежных стран», «Право социального обеспечения» и таких спецкурсов, как «Механизмы защиты прав человека», «Право здравоохранения Республики Таджикистан» и др., а также при написании курсовых, дипломных, магистерских работ и рефератов.

Степень достоверности результатов. Достоверность результатов исследований подтверждается объективным и всесторонним анализом теоретических и практических исследований, связанных с различными аспектами права на здоровье, - анализом результатов и выводов, принятых в науке, его определением, разработкой теоретических и практических идей и рекомендаций автора, научной новизной и рекомендациями, сравнительно-правовым анализом национального законодательства с международно-правовыми актами отдельных государств в области права на здоровье, изучением современного положения и дальнейших перспектив развития защиты права на здоровье.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Предмет и содержание исследования соответствует удостоверению специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве, утвержденному Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Личный вклад соискателя определяется научной новизной диссертации, основными положениями, выносимыми на защиту, практическими рекомендациями, научными статьями и докладами на теоретических и практических конференциях. А также стиль написания, решения проблем и научного исследования отражает личный вклад соискателя.

Утверждение и реализация результатов исследований. Диссертация выполнена на кафедре прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета и неоднократно обсуждалась на её заседаниях. Основные положения исследо-

вания докладывались на следующих конференциях: на научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвящённой «Годам развития села, туризма и народных ремесел» и «400-летию Миробиды Саидо Насафи» (Душанбе, 2019); на международной научно-практической конференции, посвященной 70-й годовщине принятия Всеобщей декларации прав человека на тему: «Всеобщая декларация прав человека и современные тенденции развития прав человека: проблемы и перспективы» (Душанбе, 2019); IV чтениях международного законодательства на тему: «Благоприятные правовые условия в современной России: проблемы и перспективы» (Саратов, 11 октября 2019 г.); на международной научно-практической конференции на тему: «Права человека: проблемы, пути решения и перспективы» (Душанбе, 2019); V международном форуме магистров, аспирантов и молодых ученых на тему: «Наука и современная юридическая практика: актуальные проблемы» (Саратов, 20 марта 2020 г.); на VIII международной научно-практической конференции Леденцовские чтения. «Бизнес. Наука. Образование. Юридические и экономические проблемы» (Вологда, 23 апреля 2020 г.); на республиканской научно-практической конференции на тему: «Юридические проблемы в условиях COVID-19» (Душанбе, 1 сентября 2020 г.); республиканской научно-практической конференции на тему: «Теоретические проблемы реализации прав человека в Республике Таджикистан» (Душанбе, 7 декабря 2020 г.); республиканской научно-практической конференции на тему: «Права человека в условиях глобализации» (Душанбе, 7 декабря 2021 г.) и др.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее сути соискателем были опубликованы 2 монографии, 1 учебное пособие, 17 научных статей, в том числе 5 из них в журналах, рецензируемых Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан и 12 – в других изданиях.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, двух глав, шести параграфов, заключения и списка использованной литературы, которые основываются на целях, задачах и логике исследования. Общий объём диссертации составляет 177 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (АННОТАЦИЯ)

Во **введении** обосновывается актуальность темы диссертации, оценивается степень её изученности, определены объект, предмет, цели и задачи исследования, методологические и теоретические основы, законодательная основа, научная новизна, сформулированы основные положения и выводы, выносимые на защиту, конкретизируется теоретическая и практи-

ческая значимость диссертационного исследования, а также приводятся сведения об апробации результатов исследования, о личном вкладе соискателя и структуре диссертации.

Первая глава называется **«Общая характеристика права на здоровье»**, и состоит из трех параграфов.

В первом параграфе данной главы – **«Формирование и развитие права на здоровье в истории права таджикского народа»** проводится исторический обзор относительно появления и развития права на здоровье в истории права таджикского народа. Автор разделяет развитие права на здоровье на исторической территории таджиков на четыре периода: 1) зороастрийский; 2) исламский; 3) советский; 4) период государственной независимости. Диссертант утверждает, что право на здоровье приобрело сегодняшнее понятие и сущность в прошлом веке, но отдельные его элементы возникли ещё в древние времена, постепенно в различные периоды истории право изменило свою сущность, и такое изменение относительно права на здоровье также происходило в истории права таджикского народа. Право на здоровье на территории исторического Таджикистана появилось еще во II тыс. до н.э.; время появления и признания его отдельных признаков совпадает с зороастрийской цивилизацией. Авеста в качестве первого врача представляет Аирйамана (Имрана), а в качестве творца медицинской науки – Трита, которые внесли достойный вклад в охрану здоровья населения. В зороастрийской цивилизации больной человек упоминается как «касвиш» и существовало три основных метода лечения: мантрадармони (исцеление словом), дорудармони (исцеление лекарствами) и хирургический метод. Лучшим способом в зороастрийской цивилизации считалось мантрадармони (исцеление словом). Зороастрийская цивилизация, впервые в мире в теоретической и практической форме реализуя медицинскую науку, построила первые больницы, в которых лечились больные и нуждающиеся люди. Также в этот период уделялось особое внимание диагностике больного, научному образованию врача, прохождению профессиональной подготовки для операции, отношению врача к пациенту, заработной плате врача и т.д.

По мнению диссертанта, в исламский период таджики создали частные школы в целях изучения медицинской науки и предупреждения населения о состоянии их здоровья, а также написали отраслевые книги по медицине. Тогда же образовались специальные советы, которые наряду с рассмотрением различных проблем системы государственного управления одновременно уделяли особое внимание устранению вспышек заболеваний и предотвращению инфекционных болезней. Такие советы были образованы в Хорезме, Самарканде, Ходженте, Мерве и других регионах, и

это говорит о том, что правители того времени выполняли свои обязанности в сфере защиты прав подданных на здоровье. Уделялось также особое внимание профессиональной этике врачей, и относительно этого существовали специальные правила лечения лиц мужского и женского пола. Врач обязан был хранить медицинскую тайну. С точки зрения диссертанта, право на здоровье в исламский период тесно связано с его формированием в зороастризме, в дальнейшем медицинская наука также развивалась на основе медицинских знаний зороастрийского периода.

Право на здоровье в советский период в Таджикистане приобрело конституционную сущность, потому что Конституции Таджикской ССР 1937 года (статья 105) и 1978 года (статья 40) гарантировали право личности на здоровье. Однако для развития сферы здравоохранения, признания и соблюдения права на здоровье важную роль сыграли Основы законодательства СССР и союзных республик «О здравоохранении» от 19 декабря 1969 года. Автор утверждает, что данный акт является первым специализированным законом в сфере охраны здоровья населения, в частности, охрана здоровья считалась первоочередной обязанностью всех союзных республик, в том числе Таджикской ССР. Однако на этой основе от граждан Советского Союза требовалось быть бдительными в отношении своего здоровья. В тот период также был образован специальный орган – Министерство здравоохранения. Нужно отметить, что особое внимание уделялось здоровью женщин и детей, особенно беременных женщин, одиноких, и многодетных мам. Было создано множество спортивных и санитарных учреждений в целях улучшения физического и психического здоровья населения.

Период государственной независимости автор толкует как период признания, соблюдения и охраны права на здоровье в целом. Потому что впервые таджикский народ признал право на здоровье на конституционном уровне (статья 38 Конституции РТ), признание, соблюдение и его охрану конкретно установил в качестве обязанности государства (статья 5 Конституции РТ). Также был принят Кодекс здравоохранения Республики Таджикистан 30 мая 2017 года, который объединил 16 отраслевых законов, регулирующих отдельные аспекты права на здоровье.

Во втором параграфе первой главы – **«Понятие и содержание права на здоровье»** – автор изучает понятие и сущность рассматриваемого права. С его точки зрения, термин «здоровье» понимается в двух значениях: здоровье населения и личное (индивидуальное) здоровье. Здоровье населения охватывает следующие социально-демографические элементы, такие как: рождаемость, смертность, долголетие населения, степень заболеваемости населения, уровень физи-

ческого развития личности и др. Эти показатели оцениваются как здоровье государства и нации. Личное здоровье выступает в качестве основного элемента, обеспечивающего здоровье населения, в котором каждый орган человека непосредственно играет свою роль. По мнению диссертанта, здоровье человека – это координация внутреннего, физического, психического и духовного состояния личности, которое воспринимает мир бытия полностью.

Соискатель подчеркивает, что в юридической науке существует множество понятий, выражений, терминов и различных комментариев права на здоровье, таких как «право на охрану здоровья», «право на охрану здоровья и медицинскую помощь», «право на здоровье», «право на здравоохранение», «право на медицинскую помощь», «физическое и психическое здоровье», «медицинский уход» и др. Однако, с точки зрения соискателя, применение термина «право на здоровье» целесообразно, и охватывает понятие и сущность данного права. Также автор с учетом анализа национальных и международных нормативных правовых актов, в частности мнений и теорий ученых, предлагает следующее определение понятия «право на здоровье»: «Право на здоровье – совокупность ресурсов политического, правового, экономического, социального, культурного, научного и медицинского характера, направленных на предотвращение заболеваний, поддержание общественной гигиены и санитарии, сохранение и развитие физического и психического здоровья человека, сохранение активного долголетия и оказание медицинской помощи личности, относящаяся ко всем людям, независимо от их нации, религии, политического, экономического и социального положения».

Третий параграф второй главы называется – **«Место права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина»**. В этой главе автор рассматривает взаимосвязь данного права в системе личных, политических, экономических, социальных и культурных прав. Право на здоровье является основным правом человека и играет важную роль для обеспечения и реализации других прав. По мнению исследователя, система прав человека включает в себя основные права и свободы человека и гражданина, а право на здоровье является их составной частью, реализовываясь в совокупности с другими правами человека, деление которых на первостепенные и второстепенные права ошибочно и бессмысленно.

Право на здоровье относится к числу фундаментальных прав и играет особую роль в обеспечении и реализации других прав человека. Диссертант считает, что современные процессы, ограничивая право на здоровье, препятствуют реализации указанного права на должном

уровне. Такое влияние, имея отрицательные последствия, служит не только снижению уровня здоровья населения, но и является причиной того, что нормы в сфере прав человека не реализуются.

По мнению автора, право на здоровье всецело может реализоваться только в том случае, если экономические, социальные и культурные права будут реализованы наравне с личными и политическими правами. Ценность права на здоровье заключается в том, что оно играет важную роль в обеспечении достойного уровня жизни, а также в поддержании сущности бытия человека на земле. После всестороннего анализа права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина, автор предлагает выводы и предложения для воплощения в жизнь рассматриваемого права.

Вторая глава называется **«Теоретические и практические проблемы совершенствования права на здоровье»** и состоит из трех параграфов.

Первый параграф второй главы называется **«Сравнительно-правовой анализ права на здоровье в законодательстве и практике отдельных государств»**. В нём проводится сравнительно-правовой анализ признания, соблюдения и реализации права на здоровье в государствах-членах Евросоюза и СНГ, так как большинство государств-участников международных региональных институтов являются последователями романо-германской правовой семьи.

Автор убежден, что в государствах-членах указанных институтов имеют место пять основных вопросов, на которые им следует обратить особое внимание: 1) Старение населения, т.е. уязвимость населения (в Таджикистане – наоборот); 2) Повышение числа врожденных заболеваний; 3) Увеличение расходов в сфере здравоохранения; 4) Нехватка специалистов в сфере здравоохранения; 5) Недовольство населения системой здравоохранения. Данные проблемы, существующие также и в Таджикистане, требуют особых путей решения. В целях ускорения их решения предлагаем принять Государственную программу социальной охраны престарелых лиц и Государственную программу по установлению врожденных заболеваний. По мнению автора, настало время на законодательном уровне признать врачей «золотым запасом» нации. Сравнительно-правовой анализ права на здоровье в государствах-членах Европейского Союза и Содружества Независимых Государств свидетельствует о том, что данное право в государствах-членах названных организаций признается и реализуется по-разному. Несмотря на это, все они стремятся к тому, чтобы право на здоровье реализовывалось на должном уровне, с учетом нынешнего положения государства.

Второй параграф второй главы называется «**Международные и национальные гарантии права на здоровье**». В нём рассматривается признание данного права на уровне национальных и международных нормативных правовых актов.

Право на здоровье как фундаментальное право закреплено в национальных и международных актах, однако его сущность и содержание находятся в изменчивом состоянии. В связи с этим пришло время изменить сущность и содержание данного права на нормативно-правовом уровне. Особенно, с точки зрения автора, в статье 12 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах нужно закрепить единое определение права на здоровье и обязанность государства по реализации данного права. Однако при установлении единого определения права на здоровье и обязанности государства по реализации данного права должны учитываться экономическое положение и интересы всех народов и наций.

Республика Таджикистан на конституционном уровне гарантирует право на здоровье (статья 38), в последующем посредством Кодекса здравоохранения Республики Таджикистан от 30 мая 2017 года права и свободы личности в сфере здравоохранения были полностью установлены. С точки зрения автора, одним из основных путей определения и предотвращения различных инфекционных заболеваний является обязательный периодический медицинский осмотр. В этой связи для достижения этих целей в отраслевом законодательстве должны устанавливаться некоторые исключения или привилегии. Диссертант убежден, что законодательство сферы здравоохранения не охватывает весь спектр прав данного направления, и в этих целях приобретает актуальность кардинальное изменение некоторых норм законодательства отрасли.

В третьем параграфе второй главы – «**Пути и способы защиты права на здоровье**» изучены национальные механизмы защиты права на здоровье.

Диссертант предлагает следующее определение механизмов защиты права на здоровье: под механизмами защиты права на здоровье понимаются взаимосвязанные способы и средства, методы и подходы, которые, способствуя защите данного права, содержат в себе объект (здоровье человека), субъект (государственные органы власти, гражданское общество, сама личность), основу (правовую и реальную), принципы (общие и специальные), форму (судебная, несудебная и общественная формы) и гарантии (общие и специальные).

Автор, рассматривая национальные механизмы защиты права на здоровье, разделяет их на три группы: 1) Судебный механизм защиты

права на здоровье; 2) Несудебный механизм защиты права на здоровье; 3) Общественный механизм защиты права на здоровье.

С точки зрения автора, в целях уважения, соблюдения, охраны, защиты и развития прав и свобод человека и гражданина в сфере здравоохранения, особенно прав больных, а также рассмотрения и защиты прав, которые непосредственно связаны со здоровьем населения, целесообразно образование специализированного института – Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан. Полномочия данного института должны охватывать следующие аспекты: а) соблюдение и обеспечение должного уровня медицинской помощи, гарантированного национальным законодательством и международными правовыми актами, признанными Республикой Таджикистан; б) восстановление прав и свобод больных и установление порядка рассмотрения жалоб в системе здравоохранения; в) совершенствование законодательства сферы здравоохранения; г) повышение правосознания больных и работников сферы здравоохранения; д) доступ к информации, рассмотрению и проверке обращений больных о праве доступа к информации; е) информирование в форме годового отчета о соблюдении прав и свобод больных и представление рекомендаций об устранении существующих недостатков.

В целях поддержки врачей и своевременного и полного возмещения причиненного ущерба пациенту, автор предлагает установить отдельный вид страхования – страхование профессиональных обязанностей врача – в Законе Республики Таджикистан «О медицинском страховании в Республике Таджикистан». Данные действия будут способствовать тому, что если в результате совершения врачебной ошибки причинен вред пациенту, то он будет возмещен полностью за счет страхования профессиональных обязанностей врача, чтобы пациент в короткий срок получил возможность лечиться.

Заключение

В результате исследования теоретических и практических сторон права на здоровье предлагаются следующие научные заключения:

1. Право на здоровье на территории исторического Таджикистана появилось еще во II тыс. до н.э. которое прошло следующие периоды формирования: 1) период появления и признания отдельных признаков права на здоровье в зороастрийской цивилизации (данный период начинается со II тыс. до н.э. и продолжается до распространения мусульманского права на эту территорию); 2) развитие права на здоровье в период действия мусульманского права на исторической территории тад-

жиков (данный период начинается с распадом государства Сасанидов (середина VII в.) и продолжается до 20-го столетия XX в.); 3) период формирования и признания права на здоровье в советский период государства таджиков (начинается с образования Таджикской АССР до периода обретения государственной независимости); 4) период развития и охраны права на здоровье в период независимости (начинается с 9 сентября 1991 года и продолжается до сих пор). [9–А]; [1–А]

2. Первым врачом в истории государственности таджиков является Аирйаман (Имран), а в качестве творца медицинской науки на территории таджиков - Трита. Зороастрийская цивилизация, впервые в мире в теоретической и практической форме реализует медицинскую науку, построила первые больницы, и использовала различные методы лечения. Большой человек упоминается как «каквиш» и методы лечения толкуются как «мантрадармони» (гуфтордармони, равностармони). [10–А]; [18–А]

3. В исламский период таджики создали частные школы для изучения медицинской науки, а также написали отраслевые книги. Образовались специальные советы, одной из обязанностей которых было устранение вспышек заболеваний и предотвращение инфекционных болезней. В этот период особое внимание уделяли медицинской тайне и отношению к пациентам. [9–А]; [2–А]

4. Признание права на здоровье на уровне конституции впервые было закреплено в советский период государственности таджиков. В этот период охрана здоровья населения была обязанностью всех государственных органов, организаций и учреждений, и от граждан требовалось бережное отношение к своему здоровью. Был образован специальный надзорный орган в сфере охраны здоровья населения, и был принят первый специализированный закон в сфере здравоохранения. [9–А]

5. Период независимости можно толковать как период признания, соблюдения и охраны права на здоровье в полной форме, потому что в этот период впервые право на здоровье непосредственно было признано народом на конституционном уровне, на основе которого был принят ряд нормативно-правовых актов, которые регулировали различные аспекты данного права. Также в последующем отрасль была кодифицирована. [8–А]

6. В юридической науке, национальных и международных нормативных правовых актах существует множество терминов и выражений, таких как «право на охрану здоровья», «право на здоровье», «право на медицинскую помощь», «право на охрану здоровья и медицинскую помощь» и др. На основе анализа данного вопроса можно сделать вывод,

что выражение «право на здоровье» может в полной мере отразить сущность этого права. Термины «охрана здоровья» и «медицинская помощь» являются неотъемлемой частью права на здоровье. Выражение «право на здоровье» вытекает из положений международных актов, ратифицированных Таджикистаном. Поэтому целесообразно использовать одно и то же уникальное словосочетание и термин «право на здоровье» в юридической литературе и национальных правовых актах. [11–А]

7. В науке прав человека существуют различные теории и идеи относительно понятия права на здоровье. С нашей точки зрения, право на здоровье есть совокупность ресурсов политического, правового, экономического, социального, культурного, научного и медицинского характера, направленных на предотвращение заболеваний, поддержание общественной гигиены и санитарии, сохранение и развитие физического и психического здоровья человека, сохранение активного долголетия и оказание медицинской помощи, относящихся ко всем людям, независимо от их нации, религии, политического, экономического и социального положения. [14–А]

8. Система прав и свобод человека охватывает основные права, свободы и обязанности человека и гражданина, составной частью которых является право на здоровье, которое осуществляется в совокупности с другими правами человека, и разделение их на первичные и вторичные права является неправильным. [15–А]

9. Право на здоровье играет центральную роль в обеспечении и реализации прав и свобод человека и гражданина. В процессе глобализации прав и возникновения новых отношений в человеческом обществе права и свободы человека и гражданина меняют свое содержание и сущность; в связи с этим право на здоровье не является исключением. То есть право на здоровье расширило свою сущность и содержание под влиянием новых признанных прав, которые, по сути, называются соматическими правами. На наш взгляд, такие вмешательства часто имеют негативные последствия, препятствуют полной реализации права на здоровье и закладывают основу для невыполнения должным образом положений норм о правах человека. Поэтому ученым в данной области необходимо всесторонне изучить понятие, сущность, специфику, классификацию и юридические последствия соматических прав, высказать свое мнение о путях решения существующих проблем. [20–М]

10. С нашей точки зрения, невозможно обеспечить высокий уровень физического и психического здоровья, как это предусмотрено статьей 12 МПЭСКП. Поэтому необходимо рассмотреть положения

этой статьи Пакта заново. В данном универсальном акте международного характера необходимо закрепить единое определение права на здоровье и обязанность государства по созданию условий для реализации данного права, но при установлении единого определения права на здоровье и обязанности государства в реализации данного права должны учитываться экономические положения и интересы всех народов и наций. Однако гарантирование права на здоровье на международном уровне еще не означает, что данное право будет реализовано, это только означает официальное признание данного права. То есть сегодня основной целью международного сообщества не должно быть только признание «де-юре» права на здоровье, а реализация «де-факто» данного права. Поэтому необходимо, чтобы международное сообщество, помимо юридических гарантий права на здоровье, также предприняло более активные шаги для обеспечения практической реализации этого важного права человека, и это должно быть признано важной целью и задачей международного сообщества. [6–А]

11. Законодательным органом страны и Правительством РТ разработан и принят ряд нормативных правовых актов, регулирующих права и свободы человека и гражданина в области здравоохранения. С нашей точки зрения, отношение сферы здравоохранения и прав и свобод человека и гражданина постоянно меняется, и возникает необходимость их правового регулирования. Поэтому компетентным государственным органам следует постоянно изучать существующие проблемы в этой сфере, и с учетом экономической ситуации в стране принимать стратегии и программы, обеспечивающие перспективы развития сферы здравоохранения, заложив тем самым основу для практической реализации права на здоровье в стране. [8–А]

12. Для реализации права на здоровье важную роль играет механизм защиты право на здоровье. На наш взгляд, под механизмами защиты права на здоровье понимаются взаимосвязанные способы и средства, методы и подходы, которые, способствуя защите данного права, содержат в себе объект (здоровье человека), субъект (государственные органы власти, гражданское общество, сама личность), основу (правовую и реальную), принципы (общие и специальные), форму (судебная, несудебная и общественная формы) и гарантии (общие и специальные). [16–А]

Рекомендации

На основе выполненного исследования сформулированы следующие научные рекомендации в целях признания, защиты и обеспе-

чения права на здоровье, а также актуализации законодательства в данной сфере:

1. Принимая во внимание право пациентов на личную неприкосновенность, было бы хорошо, если бы в части первой статьи 47 Кодекса здравоохранения Республики Таджикистан было изложено следующее: «Пациент имеет следующие права при обращении за медицинской помощью:

– Обеспечение личной неприкосновенности, уважительного и гуманного обращения медицинского работника, а также персонала...».

2. В целях более комплексной реализации права на доступ к информации в сфере здравоохранения предлагается отраслевым органам руководствоваться принципом убеждения, и на этом основании предоставлять необходимую информацию о виде заболевания, способах профилактики и относиться со всей серьёзностью к ней и любой другой информации, тесно связанной с общественным здоровьем, предоставлять её населению на своих сайтах на государственном языке. Целесообразно было бы также, чтобы органы сферы здравоохранения и медицинские организации создавали собственные сайты и размещали перечень бесплатных медицинских услуг с целью предоставления доступа к консультационным услугам по вопросам здоровья населения. На этом основании и в целях выбора медицинского учреждения гражданами целесообразно, чтобы медицинские учреждения обеспечивали население необходимой информацией о результатах своей деятельности, предоставляли населению возможность оценки качества услуг и в результате голосования или оценки населения определять единый рейтинг уровня услуг, предоставляемых медицинскими учреждениями страны на сайте Министерства здравоохранения и социальной защиты населения РТ каждые шесть месяцев. Принимая во внимание изложенное, считаем необходимым внести изменения в часть 3 статьи 39 Кодекса здравоохранения РТ в следующей редакции: «Граждане имеют право получать информацию непосредственно или через органы, организации и учреждения здравоохранения о методах профилактики, диагностики и лечения заболевания, уровне заболеваемости населения и факторах, влияющих на его здоровье, в том числе о состоянии окружающей среды, условиях труда, быта и отдыха, а также посредством электронных средств массовой информации, таких как телевидение, радио, мобильные телефоны и Интернет». [17–А]

3. С учетом взаимосвязи права на здоровье и права на свободу передвижения предлагается определить специальные маршруты для скорой помощи в стране, в том числе в крупных городах. На некоторых

дорогах столицы РТ – Душанбе существует специальная полоса для машин скорой помощи, но не на всех дорогах столицы, особенно на автомагистралях. В результате иногда возникают пробки, а это значит, что скорая помощь не приезжает вовремя к пациенту или не может своевременно доставить пациента в больницу. Поэтому на сегодняшний день существует необходимость строительства специальной полосы для автомобилей скорой помощи на всех дорогах страны, особенно на центральных дорогах крупных городов РТ, с целью оказания своевременной и качественной первичной медицинской помощи населению. Также предлагается установить на дорогах знак больницы, чтобы иностранные граждане, лица без гражданства и граждане страны были осведомлены о местонахождении больниц на данной территории. Эти предложения создают основу для практической реализации права на здоровье и медицинскую помощь.

4. Учитывая, что на сегодняшний день большая часть населения страны не уделяет должного внимания уровню своего здоровья, в целях предотвращения ситуации заражения населения различными инфекционными заболеваниями, а также исполнения права на здоровье на должном уровне, было бы эффективнее установить охрану здоровья не только как право, но и как конституционную обязанность личности. С этой целью считаем важным закрепление в статье 38 Конституции Республики Таджикистан обязанности личности в отношении к своему здоровью. В РТ такая практика существует, так как статья 41 Конституции РТ определяет общее основное образование как право и обязанность личности. Данная практика существует во Франции, Македонии, Португалии, в этих государствах охрана здоровья закреплена в качестве и права, и обязанности личности. [19–А]; [7–А]

5. В сфере признания, соблюдения и защиты права на здоровье, а также системы здравоохранения государств-участников ЕС и СНГ есть пять ключевых вопросов, на которые им следует обратить особое внимание: старение населения (в Таджикистане – наоборот); развитие уровня врожденных заболеваний или непрерывное заболевание населения; увеличение расходов в сфере здравоохранения; нехватка специалистов в сфере здравоохранения и неудовлетворительное состояние и несоответствие системы и уровня медицинского обслуживания требованиям населения. Данная проблема также существует в Таджикистане, и в целях её скорейшего решения предлагаем принять Государственную программу социальной охраны престарелых лиц и Государственную программу по установлению врожденных заболеваний. Также предлагаем считать врачей «золотым запасом» нации и привести в

соответствие их заработной плату со степенью угрозы их жизни. [15–А]; [19–А]

6. В статью 36 Кодекса о здравоохранении РТ включить следующую норму: «Граждане РТ, иностранные граждане и лица без гражданства имеют право на бесплатную неотложную медицинскую помощь в ближайшем лечебно-профилактическом учреждении независимо от организационно-правовой формы».

7. Так как обязательный периодический медицинский осмотр является одним из основных путей определения и предотвращения различных инфекционных заболеваний, в Кодексе здравоохранения Республики Таджикистан в части 5 статьи 105 сроком прохождения обязательного периодического медицинского осмотра должен быть установлен шестимесячный срок. На основе этого должны устанавливаться исключения или привилегии в отношении предприятий и организаций где работает множество работников. Например, для таких предприятий и организаций, в которых число работников составляет от 21 до 50 человек - 50 % суммы, предприятия, в которых работают более 50 человек, должны оплатить 25 % суммы обязательного периодического медицинского осмотра, поскольку некоторые предприятия и учреждения (например, производственные предприятия продуктов питания и услуг общепита) не способны полностью оплатить обязательный периодический медицинский осмотр, и оплата такой суммы для них является обременительной. В связи с этим, в целях практической реализации данной нормы, т.е., чтобы предприятия, учреждения и организации выполняли своевременно и на должном уровне данное требование, нужно предоставить им вышеуказанные льготы. [4–А]

8. В целях своевременного и полного возмещения причиненного вреда пациенту автор предлагает установить отдельный вид страхования – страхование профессиональных обязанностей врача – в Законе Республики Таджикистан «О медицинском страховании в Республике Таджикистан». Данные действия будут способствовать тому, что если в результате совершения врачебной ошибки причинен вред пациенту, то он будет возмещен полностью за счет страхования профессиональных обязанностей врача, чтобы пациент в короткий срок получил возможность лечиться.

9. Для конкретизации определения «врачебная ошибка» в целях устранения недопонимания в результате расследования дел в правозащитных органах права на здоровье предлагается, чтобы «врачебная ошибка» было внедрена в статью 1 Кодекса здравоохранения РТ.

10. Внести изменения в Закон Республики Таджикистан «Об Уполномоченном по правам человека в РТ» и заменить институт «За-

меститель Уполномоченного по правам человека в Республике Таджикистан» на «Заместители Уполномоченного по правам человека в РТ». Таджикистана». Это предложение рассчитано на долгосрочную перспективу. В будущем, вероятно, появятся и другие типы заместителей уполномоченных по правам человека (по правам женщин, туристов, предпринимателей, врачей и т.д.). [5–А]

11. С учетом практики передовых государств в сфере здравоохранения и положений статьи 32 Закона Республики Таджикистан «Об Уполномоченном по правам человека в РТ» в целях уважения, соблюдения, охраны, защиты и развития прав и свобод человека и гражданина в сфере здравоохранения, особенно прав больных, а также рассмотрения и защиты прав, которые непосредственно связаны со здоровьем населения, предлагаем образовать в стране специальный отраслевой механизм – Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан как заместителя Уполномоченного по правам человека. Следует отметить, что представительство Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения в качестве заместителя Уполномоченного по правам человека не означает, что он подчиняется этому учреждению. [5–А]

12. Закон Республики Таджикистан «Об Уполномоченном по правам человека в РТ» нужно дополнить отдельной главой «Уполномоченный по правам человека в сфере здравоохранения РТ – заместитель Уполномоченного по правам человека в РТ» для регулирования правового положения этого института. На должность Уполномоченного по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан может быть назначено лицо, имеющее только гражданство Республики Таджикистан, не моложе 35 лет, владеющее государственным языком, имеющее высшее юридическое или медицинское образование, обладающее высокими профессиональными и моральными качествами. Уполномоченный по правам человека в сфере здравоохранения Республики Таджикистан не должен подчиняться какой-либо ветви власти и должен быть подотчетен органам власти, так как независимость Уполномоченного позволяет осуществлять защиту прав и свобод пациентов. Однако Уполномоченный по правам человека в сфере здравоохранения должен ежегодно представлять отчет о состоянии соблюдения прав и свобод пациентов в соответствующие органы и давать научно обоснованные рекомендации по имеющимся недостаткам, которые не следует рассматривать как отчетность. [5–А]

ПЕРЕЧЕНЬ АВТОРСКИХ ПУБЛИКАЦИЙ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Монографии:

[1–М]. Сафарзода, Н.Ф. Хуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Ҷ. Саъдизода. – Душанбе: Баҳмандрӯд, 2016. – 164 с.

[2–М]. Сафарзода, Н.Ф. Права человека: от культурного различия к диалогу цивилизаций [Текст]: монография / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон, Дж. Саъдизода. – Душанбе: ТАЙАРОН, 2018. – 176 с.

II. Учебные пособия:

[3–М]. Сафарзода, Н.Ф. Хуқуқи муҳочирони меҳнатӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон, Ҷ. Саъдизода, С.Ш. Азимов; зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Нӯшбод, 2021. – 192 с.

III. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

[4–М]. Сафарзода, Н.Ф. Фарҳанги ҳуқуқи хизматрасонӣ ё нигоҳе ба асосҳои ҳуқуқи сифат ва бехатарии маҳсулоати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҷ. Саъдизода, Н.Ф. Сафарзода // Хаёти ҳуқуқӣ. (Маҷаллаи илмӣ-иттилоотии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2020. – № 2 (30). – С. 43-56.

[5–М]. Сафарзода, Н.Ф. Зарурати таъсис додани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар соҳаи тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Хаёти ҳуқуқӣ. (Маҷаллаи илмӣ-иттилоотии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2020. – № 3 (31). – С. 45-57.

[6–М]. Сафарзода, Н.Ф. Кафолати ҳуқуқ ба саломатӣ дар сатҳи санадҳои байналмилалӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ-таҳлилий Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон). – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 24-28.

[7–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ: ҳамбастагӣ ва мушкилоти татбиқ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 58-66.

[8–М]. Сафарзода, Н.Ф. Рушди ҳуқуқ ба саломатӣ дар даврони Истиқлол [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2021. – № 4 (24). – С. 65-71.

IV. Научные статьи, опубликованные в других изданиях:

[9–М]. Сафарзода, Н.Ф. Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бостон то соҳибхитӣрӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. (Маҷаллаи илмӣ-амалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). – Душанбе, 2018. – № 3 (11). – С. 21-25.

[10–М]. Сафарзода, Н.Ф. Исторические предпосылки зарождения международного права в период зороастризма [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Государствоведение и права человека. (Научно-практический журнал юридического факультета ТНУ). – Душанбе, 2018. – № 4 (12). – С. 16-22.

[11–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ: мафҳум, моҳият ва истилоҳот [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (солҳои 2019-2021)» ва «400-солагии Миробид Сайиди Насафӣ», ҷилди II. – Душанбе, 2019. – С. 120.

[12–М]. Сафарзода, Н.Ф. Инъикоси ҳуқуқи инсон дар Қонунномаи Сосониён [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Эълوميҳои умумии ҳуқуқи инсон ва равандроҳои муносири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эълوميҳои умумии ҳуқуқи инсон / зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 90-93.

[13–М]. Сафарзода, Н.Ф. Декларация Великого Куруша (Кира Великого) и её роль в наше время [Текст] / Н.Ф. Сафарзода, Дж. Саъдизода // Комфортная правовая среда в современной России: проблемы и перспективы формирования: сборник научных трудов по материалам IV Международных законодательческих чтений (11 октября 2019 г., г. Саратов) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2019. – С. 81-83.

[14–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мафҳуми ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эълوميҳои умумии ҳуқуқи инсон / зери таҳрири номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 163-168.

[15–М]. Сафарзода, Н.Ф. Право на здоровье: сравнительно-правовой анализ [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Современная юридическая наука и практика: актуальные проблемы: сборник научных статей по материалам V Международного научно-практического форума магист-

рантов, аспирантов и молодых ученых (Саратов, 20 марта 2020 г.) / ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – Саратов: Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», 2020. – С. 66-67.

[16–М]. Сафарзода, Н.Ф. Реализация права на здоровье в современном мире [Текст] / Н.Ф. Сафарзода // Леденцовские чтения. «Бизнес. Наука. Образование». Правовые и экономические аспекты: сборник материалов VIII Международной научно-практической конференции. Секция высшего образования с участием специалистов и обучающихся среднего профессионального образования и школьников (г. Вологда, 23 апреля 2020 г.) / отв. ред. Ю.А. Пеганова; Северо-Западный институт (филиал) Университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА). – Вологда: Фонд развития филиала МГЮА имени О.Е. Кутафина в г. Вологде, 2020. – С. 546-550.

[17–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мушкилоти амалишавии ҳуқуқи инсон дар шароити хуруҷи саросарвабо [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Ҷ. Саъдизода // Проблемаҳои ҳуқуқӣ дар шароити мавҷудияти COVID-19: маводи конференсияи илмӣ-амалӣ (1 сентябри соли 2020). – Душанбе: ДДТТ, 2020. – С. 134-143.

[18–М]. Сафарзода, Н.Ф. Ҳуқуқ ба саломатӣ дар тамаддуни зардуштӣ [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040)». Ҷилди II. – Душанбе, 2020. – С. 103-104.

[19–М]. Сафарзода, Н.Ф. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо [Матн] / Н.Ф. Сафарзода // Масъалаҳои назариявӣ амалисозии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 213-221.

[20–М]. Сафарзода, Н.Ф. Мулоҳизоте чанд доир ба эътирофномаи ва амалисозии ҳуқуқи инсон [Матн] / Н.Ф. Сафарзода, Д.С. Раҳмон // Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ (7-уми декабри соли 2021) / зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 10-20.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Сафарзода Некрӯз Файзӣ дар мавзӯи «Ҳуқуқ ба саломатӣ: масъалаҳои назарӣ ва амалӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ) пешниҳод мешавад

Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, низоми ҳуқуқҳои инсон, ҳуқуқ ба саломатӣ, кафолати ҳуқуқ ба саломатӣ, ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ, ҳуқуқҳои баданӣ (соматикӣ), ёрии тиббӣ, бемориҳои сироятӣ, чаҳонишавии ҳуқуқ, ҳуқуқ ба ҳаёт, таърихи ҳуқуқи инсон, қонунгузории соҳаи тандурустӣ, Кодекси тандурустии ҚТ, суғуртаи тиббӣ, уҳдадорӣ касбӣ.

Диссертатсияи Сафарзода Н.Ф. ба яке аз ҳуқуқҳои бунёдии инсон ва шаҳрванд – ҳуқуқ ба саломатӣ бахшида шудааст. Дар он таърихи пайдоиш ва ташаккули ҳуқуқ ба саломатӣ дар таърихи ҳуқуқи халқӣ тоҷик, мафҳум ва моҳияти ҳуқуқ ба саломатӣ, мавқеи ҳуқуқ ба саломатӣ дар низоми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҳуқуқ ба саломатӣ дар давлатҳои алоҳида, кафолатҳои байналмилалӣ ва миллии ҳуқуқ ба саломатӣ, роҳҳо ва тарзҳои ҳимояи ҳуқуқ ба саломатӣ мавриди баррасии ҳамачониба қарор дода шудаанд.

Ҳадафи асосии рисолаи илмиро таҳқиқи масъалаҳои назарӣ ва амалии ҳуқуқ ба саломатӣ ташкил дода, дар он кӯшиш ба харҷ дода шудааст то масири бавучудой ва рушди ҳуқуқи баррасишаванда дар Тоҷикистон омӯхта шуда, концепсияи муаллифии муқаммалӣ илмӣ он пешниҳод карда шавад. Дар раванди коркарди концепсияи илмӣ таваччуҳи бештар ба мафҳум, моҳият ва унсурҳои таркибии ҳуқуқ ба саломатӣ дода шуда, нақш ва мавқеи ҳуқуқи мазкур дар низоми ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд муайян карда шудааст. Бо мақсади ҳамачониба омӯхтани ҳуқуқ ба саломатӣ, муаллиф кӯшиш намудааст то вазъи эътирофномаӣ, риоя ва амалисозии ҳуқуқ ба саломатиро дар давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мавриди баррасӣ қарор диҳад. Ҳамзамон, диққати махсус ба кафолатҳои байналмилалӣ ва миллии ҳуқуқ ба саломатӣ равона карда шуда, роҳҳо ва тарзҳои ҳимояи ҳуқуқи мазкур мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Диссертант дар асоси равиши низомнок таҳлили ҳамачонибаи ҳуқуқ ба саломатиро анҷом дода, дар натиҷа хулоса ва муқаррароти илмӣ-назариявиро матраҳ намудааст, ки онҳо метавонанд дар ташаккули илми ҳуқуқшиносии ватанӣ нақши созгор дошта бошанд. Инчунин, бо мақсади дар сатҳи зарурӣ татбиқ намудани ҳуқуқ ба саломатӣ ва таҷдид намудани қонунгузории соҳа як қатор таклифу пешниҳодҳои судманд манзур гардидаанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Сафарзода Некруза Файзи на тему: «Право на здоровье: теоретические и практические аспекты» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история правовых и политических учений (юридические науки)

Ключевые слова: права человека, система прав человека, право на здоровье, гарантия права на здоровье, защита права на здоровье, соматические права, медицинская помощь, инфекционные заболевания, глобализация права, право на жизнь, история прав человека, законодательство в сфере здравоохранения, Кодекс здравоохранения Республики Таджикистан, медицинское страхование, профессиональные обязанности.

Кандидатская диссертация Сафарзода Н.Ф. посвящена одному из основополагающих прав человека и гражданина – праву на здоровье. В ней всесторонне рассматриваются история становления и развития права на здоровье в истории права таджикского народа, понятие и сущность права на здоровье, место права на здоровье в системе прав и свобод человека и гражданина, сравнительно-правовой анализ права на здоровье в отдельных странах, международные и национальные гарантии права на здоровье, пути и средства защиты права на здоровье.

Основные цели исследования составили теоретические и практические проблемы права на здоровье, а также изучение формирования и развития данного права в Таджикистане; в результате предлагается авторская научная концепция. При разработке научной концепции особое внимание уделяется понятию, сущности и составным элементам права на здоровье, и определяется место и роль данного права в системе прав и свобод человека и гражданина. В целях всестороннего изучения права на здоровье автор рассматривает существующее положение с признанием, соблюдением и реализацией права на здоровье в государствах-членах Европейского Союза и Содружества Независимых Государств. В частности особое внимание уделяется международным и национальным гарантиям права на здоровье, а также путям и средствам защиты данного права.

Диссертант на основе системного метода проанализировал право на здоровье, в результате анализа которого сделаны научные выводы, положения и предложения, выносимые на защиту, которые в последующем могут послужить основой для развития отечественной юридической науки. Также сделаны весомые предложения в целях применения права на здоровье на должном уровне и совершенствования законодательства.

ANNOTATION

on the dissertation abstract of Safarzoda Nekruz Faizi on the topic: «The right to health: theoretical and practical aspects» for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.01 - Theory and history of law and state; history of legal and political doctrines (legal sciences)

Key words: human rights, human rights system, right to health, guarantee of the right to health, protection of the right to health, somatic rights, medical care, infectious diseases, globalization of law, right to life, history of human rights, health legislation, Code health care of the Republic of Tajikistan, medical insurance, professional duties.

Candidate's thesis of Safarzoda N.F. dedicated to one of the fundamental human and civil rights – the right to health. It comprehensively examines the history of the formation and development of the right to health in the history of the right to health of the Tajik people, the concept and essence of the right to health, the place of the right to health in the system of human and civil rights and freedoms, a comparative legal analysis of the right to health in individual countries, international and national guarantees of the right to health, ways and means of protection the right to health.

The principle objectives of the study composed theoretical and practical problems of the right to health, as well as the study of the formation and development of this right in Tajikistan; as a result, the author's scientific concept is proposed. In the course of developing a scientific concept, special attention is paid to the concept, essence and constituent elements of the right to health, and the place and role of this right in the system of human and civil rights and freedoms is determined. In order to study the right to health, comprehensively the author examines the current situation with the recognition, observance and implementation of the right to health in the member states of the European Union and the Commonwealth of Independent States. In particular, special attention is paid to international and national guarantees of the right to health, as well as ways and means of protecting this right.

On the basis of a systematic method, the candidate for a degree analyzed the right to health, as a result of which scientific conclusions, provisions and proposals submitted for defense have been done, which in the future can serve as the basis for the development of domestic legal science. Significant proposals have also been made in order to apply the right to health at the proper level and improve legislation.

Ба чоп __.04.2022 ичозат дода шуд. Андозаи 60x84¹/₁₆.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Ўзъи чопии шартӣ 4,5.
Теъдоди нашр __ нусха. Супориши №__.

ҚДММ “ЭР-граф”.
734036, ш. Душанбе, кӯчаи Р. Набиев, 218.
Тел: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com